

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ,
ОБЛІКУ ТА АУДИТУ**

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

**ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з навчальної дисципліни
«ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ»**

для здобувачів вищої освіти спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
першого (бакалаврського) освітнього рівня
освітньо-професійної програми
«Фінанси, банківська справа та страхування»

Київ – 2023

Опорний конспект з дисципліни «Фінансова діяльність» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» / Укладач Ю.В. Ковернінська. Київ: НАСОА, 2023. 74 с.

Укладач:

Ковернінська Ю. В. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Рецензенти:

Бондарук Т. Г., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Вергелюк Ю. Ю., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансових ринків та технологій Державного податкового університету.

Затверджено на засіданні кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Протокол від «12» вересня 2023 року №2

Схвалено Вченою радою фінансово-економічного факультету НАСОА
Протокол від «22» вересня 2023 року №2

Опорний конспект лекцій підготовлений згідно програми навчальної дисципліни і спрямований на допомогу здобувачам у засвоєнні необхідних теоретичних знань. Містить інформацію з тем курсу, що орієнтовані на здобуття компетентностей, необхідних в подальшій професійній діяльності.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Змістовний модуль 1. Теоретичні засади здійснення фінансової діяльності та місце держави у сфері фінансових відносин	
Тема 1. Роль і місце фінансової діяльності в системі фінансових відносин.....	5
Тема 2. Основні аспекти побудови фінансової системи.....	19
Тема 3. Загальна характеристика реалізації фінансової політики.....	26
Тема 4. Місце держави у сфері фінансових відносин.....	33
Змістовний модуль 2. Фінансова діяльність суб'єктів фінансової системи	
Тема 5. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання.....	36
Тема 6. Фінансова діяльність фінансових установ.....	41
Тема 7. Домогосподарства як суб'єкти фінансової діяльності.....	50
Тема 8. Діяльність міжнародних фінансових організацій та установ.....	59
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	73

ВСТУП

Конспект лекцій навчальної дисципліни «Фінансова діяльність» включає вісім тем, які дозволяють досягнути мети вивчення даної дисципліни.

Мета вивчення навчальної дисципліни полягає в набутті здобувачами вищої освіти базових знань щодо основних аспектів функціонування фінансових відносин та здійснення фінансової діяльності на різних рівнях фінансової системи як базису формування уявлення про майбутню спеціальність.

Завдання вивчення навчальної дисципліни:

сформувати у здобувачів вищої освіти загальне уявлення про основи функціонування фінансових відносин, побудову фінансової системи держави та здійснення фінансової діяльності різними суб'єктами цієї системи, яке буде поглиблене при подальшому вивченні фінансових дисциплін.

ТЕМА 1. РОЛЬ І МІСЦЕ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН

План

1. Загальна характеристика фінансів та фінансових відносин.
2. Економічний зміст та форми фінансової діяльності.
3. Нормативно-правове регулювання фінансової діяльності.
4. Суб'єкти та об'єкт фінансової діяльності (надання фінансових послуг).
5. Актуальність і практичне значення підготовки фахівців зі спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок».
6. Вимоги МОН до фахівця першого рівня вищої освіти (бакалавр) зі спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок».

Ключові слова: фінанси, фінансові відносини, фінансова наука, Валовий внутрішній продукт, Національне багатство, фонди фінансових ресурсів, ознаки фінансів, гроші, функції фінансів, сукупний суспільний продукт.

1. Загальна характеристика фінансів та фінансових відносин.

Фінанси є однією з найбільш важливих і складних економічних категорій.

Фінанси як економічна категорія – це сукупність економічних відносин, які виникають між державою, фізичними та юридичними особами з приводу розподілу та перерозподілу ВВП, а в окремих випадках й національного багатства держави, з метою формування фінансових ресурсів для забезпечення розвитку суспільства

Звідси, **об'єктами** даних відносин є вироблений ВВП і національне багатство.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – один із найважливіших показників розвитку економіки, що становить сумарну ринкову вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених економічними резидентами країни на її території за певний період. Екон. резиденти – екон. особи або одиниці (незалежно від нац. приналежності), пов'язані з економікою даної країни своїм екон. інтересом не менше року. Система нац. рахунків подає ВВП у трьох вимірах: за доданою вартістю (вироб. метод), за доходами (розподільчий метод) і за витратами (метод кінц. використання).

Національне багатство – сукупність матеріальних і духовних благ суспільства (суспільне багатство), що охоплює основні та оборотні виробничі фонди (будинки, споруди, машини, сировину, паливо тощо) всіх форм власності, резерви й страхові запаси, особисте майно населення, культурні й духовні цінності та інші блага. До складу Н. б. входять природні ресурси (розвідані й нерозвідані поклади корис. копалин, земля, ліси, води та ін.), виробничий

потенціал, економічний потенціал, людський потенціал, культ.-осв. рівень насел. країни. Н. б. – один із гол. показників екон. стану країни. Його правовий режим визначають, зазвичай, на основі конституцій і законів відповід. держави.

Фінанси матеріально втілюються в цільових фондах коштів, сукупність яких утворює фінансові ресурси країни (уявіть собі главою держави чи прем'єр-міністром, який має знати - скільки є таких ресурсів).

Фінансові ресурси – це грошові засоби, що утворюються в процесі розподілу ВВП і національного доходу і вони призначені для суспільних потреб *Вони мають як видиму, так і приховану форму прояву.*

Залежно від сфери прояву фінансових відносин формуються і централізовані та децентралізовані фонди грошових коштів. Під **централізованими фінансами** розуміють економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом і використанням грошових фондів, які знаходяться у розпорядженні держави як суб'єкта влади. **Децентралізовані фінанси** відображають такі економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом та використанням грошових фондів виробничої та невиробничої сфери.

Зарубіжні вчені тлумачать фінанси, розмежовуючи їх на *фінанси приватного сектора і державні фінанси.*

У процесі функціонування фінансів створюються фінансові потоки. **Фінансовий потік** – це сукупність грошових коштів або вартостей, що характеризується одним напрямком руху. Фінансові потоки можуть бути як позитивними (що мають дохідний характер), так і негативними (що мають витратний характер). Стосовно суб'єкта суспільного виробництва фінансові потоки можуть бути: зовнішніми (циркулюючими в зовнішньому економічному середовищі), внутрішніми (циркулюючими всередині суб'єкта), зв'язувальними (циркулюючими між зовнішнім і внутрішнім економічним середовищем суб'єкта). Фінансові потоки мають властивості наростати, розгалужуватися, взаємопогашатися.

Слід узагальнити, що фінансам притаманні певні ознаки:

1. Грошовий характер – наявність фінансових відносин завжди супроводжується реальним рухом грошових коштів. Немає грошей – немає фінансів. *Гроші* - це специфічний товар, що має властивість обмінюватись на будь-який інший товар, тобто є загальним еквівалентом. А фінанси – це специфічні відносини між людьми, або між державою і суспільством, що виражаються через рух грошових потоків. Отже, у сутності фінансів виражається не вся сукупність економічних відносин, а лише такі операції, які можна оцінити у вартісному вимірі. Функціонування фінансів базується на таких функціях грошей як засіб платежу, засіб нагромадження, світові гроші.

Засіб платежу – це функція, і якій гроші обслуговують погашення

різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин, що виникають у процесі розширеного відтворення.

Засіб нагромадження – це функція, в якій гроші обслуговують нагромадження вартості в її загальній абстрактній формі в процесі розширеного відтворення.

Світові гроші – це функція, в якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами.

Сутність фінансів характеризується грошовими відносинами, які виникають між: державою та юридичними і фізичними особами, окремими суб'єктами господарювання, грошові відносини внутрішньогосподарського характеру, між підприємством і громадянами, підприємствами та фінансовими установами (банківськими установами і страховими компаніями).

2. Обмінно-розподільчий характер. Учасниками таких відносин є держава, підприємства, установи, організації, громадяни, інші держави, міжнародні фінансові організації між якими за допомогою фінансових відносин і відбувається розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів.

3. Фондовий характер. В процесі розподілу та перерозподілу формуються цільові централізовані та децентралізовані фонди грошових коштів. Фонди фінансових ресурсів створюються на підприємствах, у галузевих органах управління, а також на загальнодержавному рівні і використовуються за цільовим призначенням (фонд виплати дивідендів, фонд матеріального заохочення, резервний фонд, державні цільові фонди).

Централізовані грошові фонди концентруються у державі і являють собою загальнодержавні фінансові ресурси. Провідне місце в системі загальнодержавних фінансових ресурсів належить державному бюджету. Основним джерелом формування державного бюджету виступає створюваний в галузях матеріального виробництва чистий дохід, що надходить до бюджету у вигляді платежів з прибутку, податку на додану вартість та інших податкових і неподаткових платежів. Певна частина доходів державного бюджету формується за рахунок податкових та інших платежів з населення. З бюджету фінансуються видатки на розвиток науки, культури, освіти, охорону здоров'я, управління, оборону, соціальний захист населення та інші загальнодержавні потреби.

До системи загальнодержавних фінансових ресурсів України належать Пенсійний фонд, Фонди державного соціального страхування, інші бюджетні та позабюджетні фонди спеціального призначення, державний кредит як специфічна ланка державних фінансів. Децентралізовані фінансові ресурси або фінансові ресурси суб'єктів господарювання являють собою грошові кошти, які вони мають у своєму розпорядженні. Ці кошти можуть бути спрямовані на розвиток виробництва, утримання і розвиток об'єктів невиробничої сфери,

особисте споживання працівників та резерв.

4. Рух вартості від одного суб'єкта до іншого. Прояв фінансових відносин опосередковується рухом грошових потоків, які є виразником вартості товарів та послуг. Таким чином, фінансові відносини супроводжуються переміщенням створеної вартості між суб'єктами, що беруть участь у таких відносинах.

5. Формування доходів і здійснення видатків. Фінансові відносини, втілюючись у русі грошових потоків мають характер здійснення витрат однією стороною транзакції та отримання доходів іншим контрагентом.

6. Еквівалентний (за призначенням) характер обміну та розподілу і нееквівалентний перерозподілу. Обмінні та розподільні відносини, як частина фінансових мають еквівалентний характер, оскільки потоки товарів, послуг та робочої сили за своєю вартістю є відповідними грошовим потокам, які їх супроводжують.

Характеризуючи суть фінансів, треба зробити наголос, що фінанси – це історична та економічна категорія. Як історична категорія фінанси пов'язані з відповідними історичними та економічними передумовами: виникненням і розвитком держави та розвитком товарно-грошових відносин. Тому фінанси як категорія будуть існувати доти, доки буде існувати держава та товарно-грошові відносини, тобто фінанси *носять об'єктивний характер*.

Суспільне призначення фінансів найкраще відображається в їх *функціях*: розподільній та контрольній. Функції економічної категорії є її внутрішніми властивостями, які виявляються у процесі практичної діяльності.

Суть розподільної функції в тому, що фінанси виступають інструментом розподілу і перерозподілу ВВП. Розподільна функція є головною і виявляється в процесі розподілу валового внутрішнього продукту у вигляді утворення фондів грошових коштів та використання їх за цільовим призначенням.

Об'єкти розподілу за допомогою фінансів такі:

➤ *валовий внутрішній продукт*, тобто вартість кінцевих продуктів (благ), вироблених суспільством за певний період часу (переважно рік);

➤ *національне багатство*, тобто сукупність створених та нагромаджених благ, якими володіє суспільство, а також природні ресурси, залучені в економічний оборот. Національне багатство залучається у розподільні відносини лише у виняткових випадках (війни, катастрофи, стихійні лиха тощо);

➤ *зовнішні надходження* у вигляді фінансової допомоги, зовнішніх державних позик, іноземних інвестицій, а також інших міждержавних трансфертів від зарубіжних країн, міжнародних фінансових інституцій та іноземних юридичних і фізичних осіб.

Суб'єктами розподілу є:

➤ держава;

- юридичні особи (суб'єкти господарювання різних форм власності, рівня підпорядкування та місця знаходження);
- домогосподарства та фізичні особи;
- міжнародні організації;
- інші держави.

Оскільки об'єкт фінансових відносин — обмежена величина, а суб'єкти розподілу доволі численні, то таким відносинам, звичайно, притаманний доволі суперечливий характер, оскільки кожен суб'єкт прагне отримати від розподілу якомога більше вигід, проте зробити це можна лише за рахунок інших суб'єктів, які мають такі самі інтереси. Звідси випливає необхідність збалансування інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин, якого можна досягти насамперед шляхом встановлення оптимальних пропорцій розподілу

Механізм дії розподільчої функції пов'язаний зі схемою розподілу ВВП і включає стадії (етапи):

- **первинний розподіл** – це розподіл доданої вартості й формування первинних доходів суб'єктів, які беруть участь у створенні ВВП.

Первинними доходами є: заробітна плата у фізичних осіб та прибуток у юридичних осіб, у держави - це доходи державних підприємств, надходження від державних послуг та непрямі податки.

- **перерозподіл** – створення і використання централізованих фондів (загальнодержавних, регіональних, відомчих і корпоративних). За рівнем централізації їх можна поділити на загальнодержавні (державний бюджет і державні цільові фонди), регіональні (місцеві бюджети), відомчі (фонди, створювані міністерствами і відомствами) та корпоративні (централізація частини доходів структурних підрозділів корпоративних об'єднань).

В перерозподілі велику роль відіграє держава. Спочатку відбувається формування загальнодержавних фондів, потім – стадія використання цих фондів – процес вторинного перерозподілу.

- **вторинний розподіл** - це другий етап перерозподілу у частині формування первинних доходів фізичних осіб, які зайняті в бюджетній сфері. Тобто він властивий саме тим, хто не бере участі у первинному розподілі.

Кінцевим результатом перерозподільного циклу є те, що одна частина перерозподілених грошових ресурсів через механізм бюджетного фінансування знову переходить у сферу матеріального виробництва, щоб почати новий цикл первинного розподілу з наступним перерозподілом, інша частина перерозподілених грошових ресурсів переходить у сферу споживання (освіта, культура, держу правління тощо).

Вторинний розподіл є завершальною стадією реалізації розподільної функції фінансів і передбачає використання загальнодержавних фондів на розвиток пріоритетних галузей економіки, соціально-культурні заходи,

соціальний захист, оборону, управління тощо. Кінцевим результатом перерозподільного циклу є те, що одна частина перерозподілених грошових ресурсів через механізм бюджетного фінансування знову переходить у сферу матеріального виробництва, щоб почати новий цикл первинного розподілу з подальшим перерозподілом, а інша частина — у сферу споживання (освіта, наука, культура, охорона здоров'я, державне управління, оборона тощо)

Суть контрольної функції у тому, що фінанси виступають інструментом контролю за формуванням і використанням доходів суб'єктів розподільчих відносин.

Саме завдяки контрольній функції фінансів суспільство контролює повноту і своєчасність забезпечення фінансовими ресурсами різних суб'єктів господарювання, включаючи державу, економне й ефективне використання коштів. Головною контролюючою пропорцією є співвідношення між фондами нагромадження і споживання.

Всі ресурси вичерпні, кількісно обмежені, а отже, дефіцитні (що повною мірою стосується фінансових ресурсів та капіталу), тому нагальною є потреба контролювати їхній рух, грошові та фінансові потоки, за всіма видами діяльності, на різних рівнях, за різними сферами та ланками фінансових систем національних держав та світової фінансової системи. Реалізація контрольної функції фінансів має забезпечити раціональне, цільове та ефективне використання всіх видів ресурсів, у тому числі фінансових, ефективне управління грошовими та фінансовими потоками, забезпечення фінансової рівноваги, тобто синхронізації у часі вхідних та вихідних грошових потоків (доходів та зобов'язань).

Контрольна функція фінансів на практиці реалізується в діяльності осіб, які проводять фінансовий контроль. В Україні до органів, що здійснюють фінансовий контроль, належать: Міністерство фінансів, Державна казначейська служба, Державна аудиторська служба, Державна фіскальна служба, Пенсійний фонд, Рахункова палата та ін. Саме завдяки контрольній функції фінансів суспільство контролює повноту і своєчасність забезпечення фінансовими ресурсами різних суб'єктів фінансових відносин.

Фінансовий контроль здійснюється на всіх стадіях руху грошових коштів в процесі формування і використання грошових фондів, виконання фінансово-господарських операцій та здійснення витрат. *Об'єктом* фінансового контролю виступають фінансові відносини щодо розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів у всіх ланках господарської системи. Фінансовий контроль є всеохоплюючим і здійснюється у таких формах: державний, відомчий, внутрішній, незалежний, суспільний.

Окремі науковці виділяють також чотири функції фінансів:

- розподільна;
- регулююча;

- *контрольна;*
- *стабілізаційна.*

За допомогою *розподільної функції* відбувається розподіл та перерозподіл новоствореної вартості між суб'єктами фінансових відносин

Регулююча функція фінансів пов'язана із втручанням держави (через податки, державні видатки, державні кредити) у процеси відтворення виробництва.

Контрольна функція фінансів проявляється в контролі за їх цільовим використанням

Стабілізаційна функція фінансів полягає в тому, щоб забезпечити для всіх господарюючих суб'єктів і громадян стабільні умови економічного і соціального розвитку.

2. Економічний зміст та форми фінансової діяльності

Фінансова діяльність – процес виробництва продукції (фінансових послуг), який здійснюється з використанням певних ресурсів та характеризується витратами на виробництво, процесом виробництва та кінцевим результатом – наданням фінансової послуги. Метою фінансової діяльності є отримання максимального прибутку при мінімальних витратах.

Фінансову діяльність можна розглядати як на рівні суб'єктів господарювання, так і на рівні держави.

Згідно класифікації видів економічної діяльності фінансова діяльність (сектор J КВЕД) включає такі основні структурні елементи:

- грошове та фінансове посередництво;
- страхування;
- допоміжна діяльність у сфері фінансів і страхування.

Грошове та фінансове посередництво включає діяльність, пов'язану з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім тих, які призначені для цілей страхування, пенсійного забезпечення або обов'язкового соціального страхування

Фінансовим посередництвом є діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями. Фінансове посередництво включає в себе фінансовий лізинг, кредитування, операції з цінними паперами, капіталовкладення у власність.

Страхуванням є діяльність, спрямована на покриття довготермінових та короткотермінових ризиків суб'єктів господарювання з використанням заощаджень через кредитно-фінансову систему або без такого використання. Страхування включає в себе страхування життя та накопичення, недержавне

пенсійне забезпечення та інші послуги у сфері страхування.

Допоміжною діяльністю у сфері фінансів та страхування є надання послуг, що належать до фінансового посередництва, або тісно пов'язані з ним. Допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва та страхування включають управління фінансовими ринками, біржові операції з фондовими цінностями, інші види допоміжної діяльності (посередництво у кредитуванні, фінансові консультації, діяльність страхових агентів, діяльність, пов'язана з іноземною валютою, страхуванням вантажів, оцінюванням страхового ризику та збитків).

1. Фінанси суб'єктів господарювання є самостійною ланкою національної фінансово-кредитної системи з індивідуальним кругообігом коштів, що забезпечує покриття витрат виробництва продукції (робіт, послуг) і одержання прибутку.

2. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання включає грошове та інше фінансове посередництво, страхування, а також допоміжну діяльність у сфері фінансів і страхування.

3. Фінансовим посередництвом є діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями.

4. Страхуванням у сфері господарювання є діяльність, спрямована на покриття довготермінових та короткотермінових ризиків суб'єктів господарювання з використанням заощаджень через кредитно-фінансову систему або без такого використання.

3. Нормативно-правове регулювання фінансової діяльності

Фінансова діяльність в Україні регулюється рядом нормативно-правових документів.

Так, зокрема, Господарський кодекс містить главу 35 «Особливості правового регулювання фінансової діяльності». В даній главі розглядається сутність та форми фінансової діяльності суб'єктів господарювання, правовий статус банків, Національний банк України, організаційно-правові форми, у яких здійснюється банківська діяльність, визначається перелік банківських операцій та банківських розрахунків, визначається сутність страхування та його основні суб'єкти, сутність біржових операцій та фондової біржі, регламентується діяльність торгівців цінними паперами, визначається сутність аудиту та аудиторської діяльності.

Важливе значення для регулювання фінансової діяльності підприємств мають Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, які визначають що таке фінансова діяльність, а також визначають перелік операцій, які відносяться до

фінансової діяльності.

Конкретні форми фінансової діяльності регламентуються відповідними законами. До них належать: Закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про страхування», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», які визначають порядок функціонування вказаних сфер фінансової діяльності.

4. Суб'єкти та об'єкт фінансової діяльності (надання фінансових послуг).

Здійснювати фінансову діяльність та надавати фінансові послуги можуть фінансові установи та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності.

Всі суб'єкти фінансової діяльності поділяються на такі групи:

- *фінансові установи;*
- *держава (державні установи);*

Фінансові інститути включають:

- інвестиційні трасти,
- пенсійні фонди,
- фінансові компанії,
- позичково-ощадні асоціації,
- благодійні фонди.

Небанківські фінансово-кредитні установи – це установи кредитної системи небанківського типу, що акумулюють грошові доходи, капітали та заощадження населення, підприємств, держави, спеціалізуючись на виконання кількох операцій або обслуговуючи обмежене коло клієнтів.

До небанківських фінансових посередників належать:

- фондові біржі;
- страхові компанії;
- кредитні спілки;
- лізингові компанії;
- довірчі товариства;
- вузькопрофільні фінансові посередники.

Розвитку та зростанню ролі небанківських фінансових посередників на фінансовому ринку сприяють три основні причини: ріст доходів населення; активний розвиток ринку цінних паперів; надання цими установами спеціальних послуг, яких не можуть надавати банки.

Ринкові процеси в Україні відбуваються в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів, необхідних для розвитку економіки. Однією з пріоритетних функцій держави суспільства є гарантування прав та визначення

нормативно-законодавчих основ фінансової діяльності. При формуванні фінансового потенціалу та засобів його використання завданнями державного регулювання фінансової діяльності є забезпечення позичальників капіталу і фінансових посередників з метою стабільного розвитку і функціонування цього ринку.

Таким чином, держава повинна провадити єдину ефективну державну політику у сфері фінансової діяльності: сприяти захисту інтересів учасників фінансової діяльності; створювати сприятливі умови для розвитку та функціонування фінансових посередників; здійснювати контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг тощо.

Крім виконання регулюючих функцій щодо фінансової діяльності, держава також може сама займатися фінансовою діяльністю. Для фінансової діяльності держави властиві такі організаційно-правові особливості:

Фінансова діяльність базується на відповідних принципах. До них можна віднести такі: принцип законності, принцип публічності фінансової діяльності; принцип гласності; принцип плановості; принцип розподілу функцій представницької та виконавчої влад; принцип пріоритетності представницьких органів влади перед виконавчими органами; принцип пріоритетності публічних видатків по відношенню до доходів бюджету; принцип обліку та контролю.

Об'єктом будь-якого виду фінансової діяльності є надання фінансових послуг.

Послуги – це будь-які функції, пов'язані безпосередньо або опосередковано із задоволенням людських потреб, але безпосередньо не направлені на виробництво яких-небудь предметів.

Якщо розглядати фінансові послуги, можна сказати, що вони виконують фінансові функції, пов'язані із задоволенням потреб суб'єктів ринку у виробництві та реалізації предмета їх діяльності.

Платність фінансових послуг обумовлена самим характером послуги, що є вільною і ніби прихованою в товарі. Українські вчені, досліджуючи сферу послуг США, крім галузей немайнового накопичення (освіта та охорона здоров'я), вказують, що до неї відносяться і послуги у сфері суспільного виробництва і обігу (фінанси страхування, операції з нерухомістю, ділові послуги)

Фінансова послуга – операція з фінансовими активами, що здійснюється в інтересах третіх осіб за їх власний рахунок, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою одержання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. Сферою реалізації фінансових послуг є посередницька діяльність.

Фінансові послуги класифікуються за суб'єктною ознакою на такі види:

- банківські послуги (відкриття та ведення рахунків, розрахунково-касове обслуговування, надання кредитів, залучення коштів на депозитні рахунки,

операції купівлі-продажу валютних цінностей);

- фінансові послуги кредитних спілок (кредитування, залучення коштів на депозит, за умови наявності ліцензії);

- фінансові послуги ломбардів (кредити під заставу рухомого та нерухомого майна, дорогоцінних металів, реалізація не викупленого майна, збереження закладеного майна);

- фінансові послуги в системі гарантування вкладів (Фонд гарантування вкладів забезпечує функціонування системи страхування вкладів в комерційних банках, забезпечуючи довіру населення до банківських установ);

- фінансові послуги на валютному ринку (купівля-продаж валюти);

- фінансові послуги з лізингу (надання майна в довгострокову оренду з правом майбутнього викупу);

- фінансові послуги з перейняття ризику страховими компаніями;

- послуги недержавних пенсійних фондів (залучення коштів робітників підприємств для здійснення пенсійних виплат в майбутньому);

- послуги у сфері будівництва та операцій з нерухомістю (іпотечне кредитування);

- послуги у сфері інноваційної діяльності (фінансування інвестицій та інновацій венчурними фондами, технопарками);

- фінансові послуги міжнародних фінансових організацій та установ (інвестування та кредитування державним органам влади, великим компаніям та банкам);

- фінансові послуги професійних учасників фондового ринку (торгівля цінними паперами, депозитарна діяльність, діяльність з управління активами інституційних інвесторів);

- допоміжні та супутні послуги у сфері фінансової діяльності (оцінка майна або фінансового стану суб'єкта господарювання, консалтингові послуги, послуги з антикризового управління).

У міжнародному обміні послугами виділяють три групи послуг, організація яких відбувається переважно шляхом прямих іноземних інвестицій, а не контрактних взаємовідносин партнерів. Фінансові послуги входять у першу, найбільш вагомому групу.

Для сфери послуг характерні різноманітні та нетрадиційні форми організації компаній і спільної діяльності різних господарчих одиниць. У сфері послуг активно взаємодіють промислові, торгові, фінансові, страхові та інші сервісні компанії, банки тощо.

Важливим стимулюючим фактором все більш широкого впровадження виробничих компаній у сферу фінансових послуг є створення вертикально інтегрованої структури компаній, що дозволяє знизити витрати і посилити орієнтацію на споживача. Також підвищується значення некапітолоємних видів

послуг, пов'язаних із використанням висококваліфікованої праці, до яких належать фінансові послуги.

5. Актуальність і практичне значення підготовки фахівців зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»

«Фінанси, банківська справа та страхування» – одна із провідних спеціальностей економічного напрямку. Професія фінансиста є актуальною та престижною, оскільки, в час постійного розвитку економіки кількість підприємств різних форм власності та сфер діяльності постійно зростає, а тому збільшується і потреба в фінансистах, аналітиках, фінансових консультантах та фінансових менеджерах.

Раніше фінансистом називали кожного, хто знав, як обходитися з грошима так, щоб отримати прибуток. Однак, найперші згадки про фінансову діяльність було знайдено в археологічних розкопках ранніх міських цивілізацій Близького Сходу. І в усі часи ті, хто займався фінансами, були серед найбагатших людей суспільства.

Сьогодні фінансистами називають випускників спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування». Згідно останніх досліджень фінансистів визнано однією з 20 найперспективніших професій наступного десятиріччя. Причому професії сфери фінансів є універсальними, адже вони вважаються престижними як для чоловіків, так і для жінок.

Сучасні фінансові відносини потребують знання природи руху грошових потоків, акумуляції капіталу, вміння управляти фінансовими інструментами та адаптуватися до зміни умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

Навчання за даною спеціальністю передбачає підготовку кваліфікованих фахівців для фінансової сфери, які вміють об'єктивно оцінювати економічні процеси, що відбуваються у суспільстві, розуміють суть і тенденції розвитку фінансових відносин у сфері державних фінансів, міжнародних фінансів, фінансів суб'єктів господарювання та домогосподарств.

Варто зазначити, що самі фінанси включають:

- організацію грошових та фінансово-кредитних відносин у різних сферах діяльності;
- організацію роботи з юридичними та фізичними особами;
- здійснення управлінських рішень, їх оцінку та реалізацію;
- правове та інформаційне забезпечення діяльності фінансових органів України;
- інформаційну роботу із структурними підрозділами фінансових органів та зовнішніми організаціями, оформлення результатів ревізій та прийняття управлінських рішень;
- здійснення розрахунків при складанні кошторисів доходів і видатків

бюджетних установ, складання щоденної оперативної фінансової операції про надходження та напрямки використання та надходження грошових коштів, стану розрахунків на підприємстві.

Таким чином, його обов'язком є вкладати гроші в інвестиції, нерухомість, попередньо оцінивши можливий прибуток та ризики.

Дана спеціальність досить багатогранна, завдяки чому грамотний фінансист може побудувати кар'єру і на державному підприємстві або службі, і в приватній компанії, і працюючи «на себе».

Тобто, спеціаліст за фахом «Фінанси, банківська справа та страхування» готовий до професійної роботи у фінансових органах державного, регіонального і муніципального рівнів, банках, біржах, страхових компаніях, інвестиційних фондах, економічних службах підприємств і організацій всіх форм власності, на посадах, що вимагають вищої фінансової освіти (рис. 1.1).

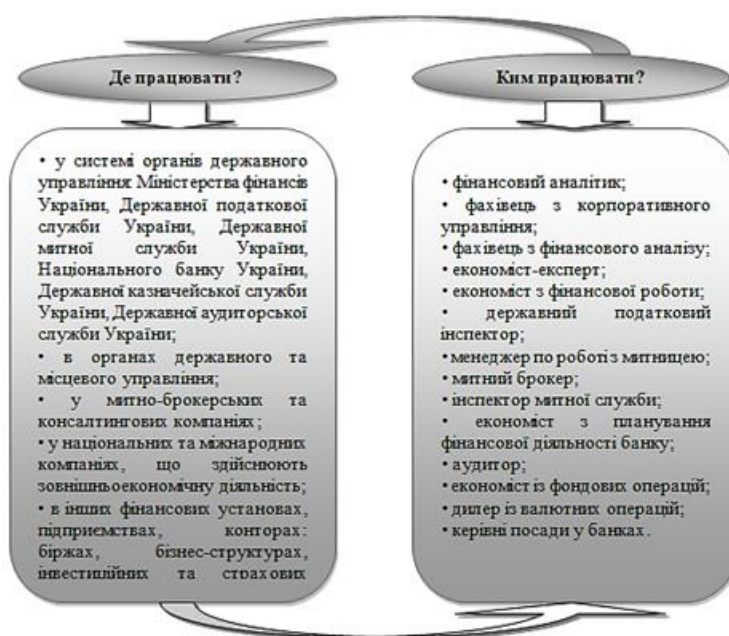

Рис. 1.1. Посади, які може обіймати випускник спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»

У своїй практичній діяльності фахівець з фінансів виконує низку покладених на нього функцій (рис. 1.2).

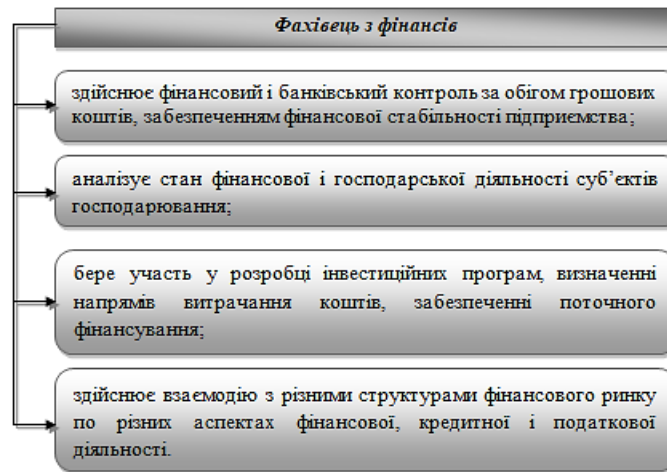

Рис. 1.2. Функції фахівця з фінансів

Специфіка діяльності фінансиста визначається конкретними умовами робочого місця, тож можуть бути різні варіації. Проте, до основних професійних напрямів та цілей фінансиста належать (рис. 1.3):

Рис. 1.3. Основні професійні напрями та цілі фінансиста

Фінансово-кредитна ціль фінансиста передбачає розробку і використання різних систем обліку і витрат для оцінки витрат і доходів; складання фінансових кошторисів, розробку кредитних операцій і контроль за ними; планування фінансів, а також надання рекомендацій з операцій із нерухомістю (продаж, покупка, злиття фірм).

Податково-бюджетний напрям діяльності включає розрахунок податків, їх нарахування (контроль за кількістю) і відрахування; планування бюджету.

Інвестиційна ціль реалізується шляхом кредитування, прямих витрат грошових коштів і покупки цінних паперів.

Нормативно-методичний напрям включає розробку і впровадження систем фінансової та статистичної звітності; складання фінансових звітів.

Страхова ціль передбачає систему економічних стосунків, при яких за рахунок внесків суб'єктів господарювання і населення створюються страхові фонди, призначені для відшкодування збитків від стихійного лиха, а так само надання допомоги громадянам або їхнім сім'ям, робота зі страховими документами.

Зовнішньоекономічний напрям діяльності включає міжнародну економіку і фінанси.

Тобто, в обов'язки фінансиста входить: надавати висновки з аналізу фінансових документів, проводити операції з нерухомістю і цінними паперами, складати фінансові кошториси і звіти, займатися біржовими операціями, оподаткуванням.

Таким чином, спеціальність «Фінанси, банківська справа та страхування» є особливо актуальною в сучасних умовах, характеризується високою престижністю, універсальністю та важливістю для динамічного розвитку різних галузей економіки та країни загалом.

ТЕМА 2. ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

План

1. Сутність та значення фінансової системи.
2. Загальна характеристика побудови фінансової системи.
3. Характеристика інфраструктури фінансової системи.

Ключові слова: фінансова система, сфери фінансової системи, ланки фінансової системи, організаційна будова фінансової системи, внутрішня структура фінансової системи, органи управління, централізовані ланки, децентралізовані ланки, інфраструктура фінансової системи.

1. Сутність та значення фінансової системи.

Ґрунтовне дослідження теоретико-методологічних аспектів розбудови фінансової системи України здійснив В.М. Опарін, який детально вивчив проблематику фінансової системи, визначив різні підходи щодо трактування фінансової системи у фінансовій науці. З позиції В.М. Опаріна, фінансова система – "не просто сукупність певних форм і методів фінансових відносин. Це відповідно організована система".

Заслужують на увагу та підтримку й інші визначення фінансової системи. На думку О.Р. Романеска, "це сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення".

Можна стверджувати, що кожна ланка фінансової системи є самостійним її елементом, проте ця самостійність відносна всередині єдиного цілісного. Тому в загальному вигляді можливо дати наступне визначення: **фінансова система** – це сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення. Або **фінансова система** – це сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів,

сконцентрованих у розпорядженні держави, господарських структур, окремих фінансових інститутів і населення для виконання покладених на них функцій, а також для задоволення економічних та соціальних потреб.

За єдиної сутності фінансових відносин існують певні особливості в створенні та використанні фінансових ресурсів, які зосереджені в руках держави, підприємств, певних фінансових інституцій, населення. У зв'язку з цим виникають окремі складові фінансової системи держави.

Кожній моделі економіки характерні свої специфічні особливості у функціонуванні фінансової системи. Так, у державі тоталітарного типу фінансова система є спрощеною. Не всі її ланки достатньо розвинені. У державах з ринковою економікою фінансові системи досягають своєї завершеності, однак у розрізі деяких держав можуть суттєво відрізнятись. У державах з перехідною економікою фінансові системи характеризуються тим, що окремі їхні ланки перебувають на стадії формування. Це торкається насамперед фінансового ринку, страхування і т.д.

Фінансові системи деяких держав можуть відрізнятись за своєю структурою, але у всіх у них є загальна ознака – це різноманітні фонди фінансових ресурсів, які різняться за методами мобілізації та напрямками використання коштів, однак тісно пов'язані між собою, мають прямий і зворотній вплив на економічні й соціальні процеси в державі, а також на формування й використання фондів фінансових ресурсів у розрізі окремих ланок.

Фінансові системи мають певні характерні риси:

- кожна ланка фінансових систем має властиві їй методи мобілізації коштів для створення фондів фінансових ресурсів та свої напрямки й методи їхнього використання;
- кожна ланка фінансової системи є відносно самостійною, має власну специфічну сферу застосування, в той же час між ланками фінансової системи існують тісний взаємозв'язок і взаємна обумовленість, кожна ланка може успішно функціонувати лише при досконалості й ефективності системи в цілому;
- фінансова система держави досягає найбільшої ефективності лише тоді, коли налагоджена та законодавчо закріплена діяльність кожної ланки;
- залежно від факторів, що впливають на організацію фінансів, насамперед на формування й використання фондів фінансових ресурсів, кожна ланка фінансових систем може поділятися на менші підрозділи.

2. Загальна характеристика побудови фінансової системи

Фінансова система визначається як сукупність, з одного боку, певних сфер фінансових відносин, а з іншого – різних інститутів, що забезпечують функціонування і взаємодію всіх сфер, а також управління ними. Відповідно до цього фінансова система держави може розглядатися з двох сторін:

1) За внутрішньою будовою

2) За організаційною будовою.

За внутрішньою будовою фінансова система – сукупність відносно відособлених взаємозв'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу й перерозподілу ВВП.

Виділення складових елементів внутрішньої будови фінансової системи проводиться за ознакою каналів руху грошових потоків і концентрації фінансових ресурсів у відповідних грошових фондах. *Внутрішня структура фінансової системи складається зі сфер і ланок.*

Сфера характеризує узагальнену за певною ознакою сукупність фінансових відносин. **Виділяють чотири сфери:**

- *рівень мікроекономіки* – фінанси суб'єктів господарювання та фінанси домогосподарств,
- *рівень макроекономіки* – державні фінанси,
- *рівень світового господарства* – міжнародні фінанси,
- *забезпечуюча сфера* – фінансовий ринок, страхування.

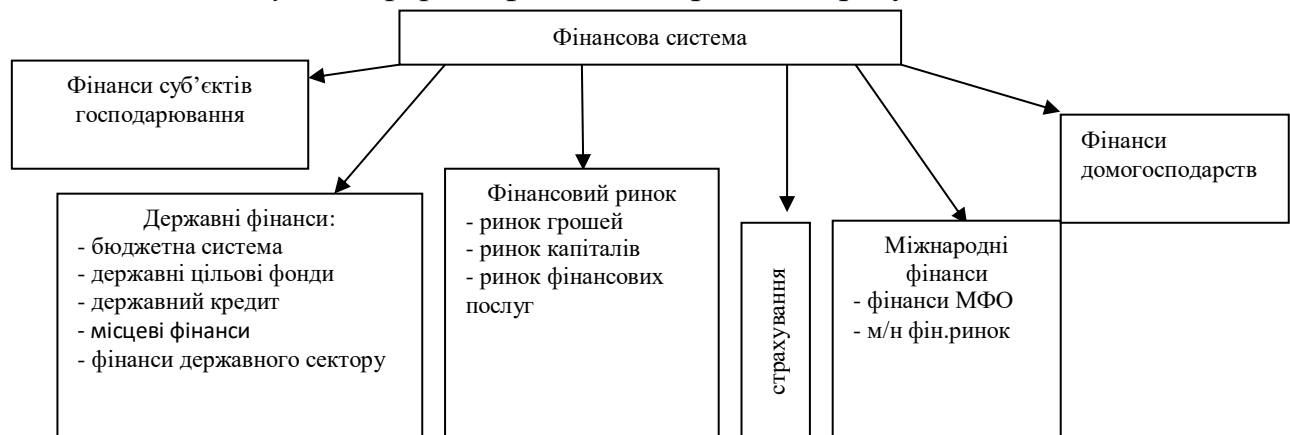

Рис. 1.1. Внутрішня структура фінансової системи

Ланка показує відособлену частину фінансових відносин. Виділення ланок проводиться за наявності відособленого фонду фінансових ресурсів в рамках даної сфери. Ланки фінансової системи відносно самостійними і мають своє функціональне призначення.

До першої сфери фінансової системи включають фінанси суб'єктів господарювання (підприємств, організацій, установ).

Фінанси підприємств та установ недержавної форми власності та фінанси домогосподарств поєднуються поняттям децентралізовані фінанси.

Фінанси суб'єктів господарювання – це сукупність економічних відносин на рівні окремих суб'єктів господарювання, пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням коштів в процесі здійснення господарської діяльності.

Фінанси підприємств та установ – базова ланка всієї фінансової системи,

оскільки саме тут утворюється значна частина ВВП та національного доходу, вона виступає об'єктом розподілу через фінансові відносини. *Фінанси підприємств* – економічні відносини, пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання у процесі відтворення. Залежно від виду діяльності серед фінансів підприємств розрізняють: фінанси комерційних підприємств, некомерційних підприємств, громадських організацій.

Фінанси домогосподарств – це сукупність грошових фондів, що акумулюються у населення з таких джерел: доходи від трудової діяльності, доходи від капіталу, доходи від рухомого і нерухомого майна, доходи, отримані у вигляді спадщини, доходи з інших джерел.

Фінанси домогосподарств є засобом створення та використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення особистих потреб громадян.

У структурі фінансової системи основним елементом є державні фінанси, які сприяють розв'язанню певних соціальних проблем, підтримують першу сферу фінансової системи країни. Одним із основних напрямків державних фінансів є узгодження інтересів усіх членів суспільства і секторів економіки.

Державні фінанси (централізовані фінанси) – підсистема фінансових відносин щодо формування централізованих грошових фондів, які зосереджуються в інститутах державних органів влади з метою виконання державою функцій, а саме: адміністративної, оборонної, соціально-економічної та правової.

Складові державних фінансів виконують певні функції, забезпечують здійснення фінансово-економічної політики, розвиток культури та мистецтва.

До такої сфери належать:

- 1) *державний та місцеві бюджети;*
- 2) *державні фонди цільового призначення (державні позабюджетні цільові фонди);*
- 3) *державний кредит;*
- 4) *фінанси підприємств і організацій державної форми власності.*

Бюджет держави є центральною ланкою фінансової системи, яка виражає економічні відносини щодо формування і використання загальнодержавного фонду грошових коштів.

Бюджет держави за формою – це фінансовий план органів влади всіх рівнів управління. У сфері державних фінансів грошові потоки відображають відносини перерозподілу ВВП/

Зведений бюджет держави складає сукупність усіх видів бюджетів в Україні. Мобілізуючи доходи до бюджету, держава впливає на фінансові можливості господарських структур і громадян, використовуючи податковий механізм (за допомогою елементів системи оподаткування: об'єктів

оподаткування, ставок податків і пільг, податкових санкцій, амністій та ін., а також створюючи сприятливий інвестиційний клімат для залучення зовнішніх джерел фінансування).

Державні цільові фонди – це фонди грошових коштів, які мають цільове призначення і знаходяться в розпорядженні центральних та місцевих органів влади. Вони використовуються для розширення обсягу соціальних послуг населенню, розвитку галузей інфраструктури, надання суспільної допомоги непрацездатним і малозабезпеченим громадянам.

В систему державних цільових фондів України входить біля 20 різноманітних фондів. Найбільшими з них є:

- Пенсійний фонд України;
- Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Державний кредит – це сукупність відносин, у яких держава виступає як позичальник коштів (а її кредиторами є юридичні та фізичні особи), кредитор і гарант.

Існування державного кредиту в складі загальнодержавних фінансів пов'язано з постійним протиріччям між потребами держави і її фінансовими можливостями, з хронічною нестачею централізованих фінансових ресурсів і, зокрема, з бюджетним дефіцитом. Найважливішими формами державного кредиту є державні позики, грошово-речові лотереї, використання частини вкладів населення в ощадних установах, використання коштів Державного позикового фонду.

Сфера міжнародних фінансів характеризує економічні відносини на світовому рівні, відображає грошові потоки між державами: урядами, підприємствами, громадянами. Перерозподільні відносини у сфері міжнародних фінансів виникають під час формування і використання фінансових ресурсів світових та регіональних міжнародних організацій і фінансових інституцій. Функціонуючи у міжнародній сфері, фінанси впливають на економічні відносини учасників, формування їх фінансової політики, розвиток міжнародних інтеграційних процесів. Ця сфера складається з двох частин – міжнародних фінансових відносин та безпосередньо міжнародних фінансів.

Сфера фінансового ринку опосередковує рух фінансових ресурсів між підприємствами, галузями, сферами економіки, населенням, державою. Основна функція фінансового ринку полягає у перетворенні тимчасово вільних грошових коштів (заощаджень) на позиковий капітал для інвестицій в економіку. Фінансовий ринок – підсистема фінансової інфраструктури, специфічна сфера економічних відносин, у якій формуються і функціонують відносини між учасниками фінансового ринку стосовно купівлі-продажу фінансових фондів.. Фінансовий ринок поділяється на ринок грошей та капіталів.

Фінансовий ринок за строком обертання на ринку охоплює два основних сектори: ринок грошей і ринок капіталів. Структура фінансового ринку залежно від строку обігу фінансових ресурсів.

Ринок грошей – це фонди фінансових ресурсів, які передбачені для зовнішньоторговельних операцій.

На ринку грошей обертаються короткострокові фінансові ресурси (терміном до 1 року); на ринку капіталів – середньота довгострокові фінансові ресурси (терміном понад 1 рік). Ринок капіталів або кредитних ресурсів є формою залучення тимчасово вільних коштів на інвестиційні та інші потреби. Він регулюється за допомогою облікової ставки національного банку. До п'ятої сфери належить ринок страхування.

Ринок страхування – це відокремлена ланка фінансової системи з приводу формування і використання колективних страхових фондів.

Розрізняють такі види страхування: державне і недержавне; обов'язкове і добровільне; майнове; особисте; страхування відповідальності. Страхові фонди створюються за рахунок страхових внесків юридичних та фізичних осіб і перебувають в розпорядженні страхових організацій і страхових компаній різних форм власності. Вони можуть використовуватись також як інвестиційні та кредитні ресурси в економіці до настання страхового випадку.

Західна фінансова наука трактує поняття фінансової системи більш наближено до суб'єктів фінансових відносин, тобто фінансова система – це ринки, посередники, фірми, що надають фінансові послуги, та інші інституції, за допомогою яких домогосподарства, приватні компанії та урядові організації реалізують фінансові рішення, які вони приймають.

Організаційна структура фінансової системи – це сукупність фінансових органів та інститутів, яка характеризує систему управління фінансами. Така побудова пов'язана з тим, що рух грошових потоків не здійснюється об'єктивно сам по собі, а спрямовуються за певними правилами, тобто у відповідності до фінансового механізму, і керується управлінськими структурами. Організаційна будова фінансової системи кожної країни, має свої особливості, визначені історичним розвитком, станом розвитку економіки та нормативно-правовою базою.

До організаційного складу фінансової системи України входять:

1. *органи управління* (МФУ, Державна податкова служба України, Державна аудиторська служба України, Державна казначейська служба України, Рахункова палата, Аудиторська палата України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, пенсійний фонд та ін.),

2. *фінансові інститути* (НБУ, банки, страхові компанії, небанківські кредитні установи, міжбанківська валютна біржа, фондові біржі).

Фінансова наука постійно поглиблює своє розуміння фінансової системи,

її структури, функцій тощо. Якщо в середині ХХ ст. більшість науковців поняття фінансової системи ототожнювали з поняттям державних фінансів, тобто різних видів бюджетів, то нині до складу фінансової системи стали включати фінанси підприємницьких структур, державний кредит, страхові й позабюджетні фонди тощо.

3. Характеристика інфраструктури фінансової системи

Як самостійну складову фінансової системи виділяють фінансову інфраструктуру. Фінансова інфраструктура створює сприятливі умови для гармонійної діяльності всієї фінансової системи та кожної її сфери зокрема, це сукупність фінансових інститутів та елементів.

Надійне функціонування фінансової інфраструктури засновується на узгодженості трьох передумов.

1. По-перше, на розробці і запровадженні механізмів правового забезпечення (законодавча база).

2. По-друге, на формуванні розгалуженої мережі різноманітних установ та інституцій (організаційна фінансова інфраструктура).

3. По-третє, на ефективному використанні відповідного інструментарію, за допомогою якого забезпечується реалізація функцій фінансів (інструментальне наповнення). Тільки на основі такого системного підходу можливе отримання відповідних результатів та досягнення намічених цілей. Неналежний рівень дієвості, чи тим більше, відсутність якоїсь із складових, суттєво знижує ефективність функціонування фінансової інфраструктури.

Фінансова інфраструктура є досить розгалуженим і складним суспільним явищем, яке включає різні за змістом діяльності та призначенням установи й інституції, які забезпечують функціонування фінансової системи. Організаційна фінансова інфраструктура включає три складові: управлінську, інституційну та обслуговуючу інфраструктуру.

Управлінська фінансова інфраструктура являє собою сукупність фінансових органів, на які покладені функції оперативного управління в сфері державних фінансів та регулятивної діяльності щодо інституцій фінансового та страхового ринків і ринку фінансових послуг, а також фінансові служби галузевих міністерств і відомств, підприємств, організацій та установ. За своїм складом крім фінансових органів включає фінансові служби суб'єктів господарювання та управлінських структур.

Загалом підходи до формування управлінської фінансової інфраструктури в різних країнах досить уніфіковані, хоча можуть використовуватися різноманітні варіанти як складу фінансових органів, так і їх взаємодії. Наприклад, в Україні до складу фінансових органів включаються: Міністерство фінансів, Державна податкова служба України, Державне казначейська служба України, Державна

аудиторська служба, Рахункова палата, Пенсійний фонд, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Подібні чи ідентичні їм управлінські структури створені практично у кожній країні.

Інституційна фінансова інфраструктура – це сукупність фінансових інституцій, які функціонують на фінансовому ринку та ринку фінансових послуг, виконуючи функції щодо мобілізації, переміщення та інвестування ресурсів.

Саме ці інституції, як було показано раніше, формують фінансовий сектор економіки. На відміну від суб'єктів управлінської інфраструктури вони мають пряму й безпосередню зацікавленість у забезпеченні раціонального й ефективного використання фінансових ресурсів. Але тут є інша проблема – узгодження власних інтересів фінансових інституцій з інтересами власників цих ресурсів. Хоча значною мірою вони співпадають (кожний суб'єкт хоче отримати якомога більший прибуток), усе ж суперечності можуть виникати. Враховуючи таку специфіку фінансових інституцій, їх діяльність в обов'язковому порядку регулюється державою в особі вказаних вище регуляторних органів та центрального банку.

Обслуговуюча фінансова інфраструктура включає тих суб'єктів, які виконують функції організаційних посередників на фінансовому ринку (біржі, торгівці цінними паперами) та допоміжні функції на ринку цінних паперів (депозитарні установи, клірингові центри та ін.), а також тих, які не будучи фінансовими за змістом своєї діяльності, надають послуги різним суб'єктам у сфері фінансової діяльності (аудиторські та консалтингові фірми, інформаційні, рейтингові та аналітичні агенції, ріелтерські контори, бюро кредитних історій тощо).

Основне призначення цієї складової полягає у створенні належних передумов для функціонування основних суб'єктів інфраструктури. Але хоча вони виконують допоміжні функції, без них сучасну фінансову інфраструктуру навіть неможливо уявити.

Структура фінансової системи може змінюватися під впливом відповідних перетворень в економіці країни. У державах із перехідною економікою окремі ланки фінансової системи перебувають на стадії формування. Це, насамперед, фінансовий ринок, місцеві фінанси, державні позабюджетні цільові фонди.

Рекомендована література:

Базова: [2, 3, 4, 6, 8, 9,10]

Допоміжна: [1, 5, 6, 7, 10]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5, 6,7,8]

ТЕМА 3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

План

1. Зміст та призначення фінансової політики.
2. Складові, види та типи фінансової політики.
3. Суть та структура фінансового механізму.

Ключові слова: фінансова політика, фіскальна фінансова політика, грошово-кредитна фінансова політика, фінансова стратегія, фінансова тактика, фінансовий механізм, організаційне та інформаційне забезпечення.

1. Зміст та призначення фінансової політики

Фінансова політика – це сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і використання, які держава здійснює через фінансову систему.

Основа фінансової політики складає фінансове законодавство. У ньому має бути визначена компетенція всіх суб'єктів економічної системи щодо повноважень і відповідальності у фін. сфері. На основі чинного законодавства органи виконавчої влади видають нормативні акти для успішного втілення фінансової політики.

Фінансова політика повинна враховувати потреби суспільного розвитку, реальні економічні і фінансові можливості держави, тому вона залежить від історичних умов і завдань, які стоять перед суспільством. Фінансова політика повинна бути адекватною закономірностям суспільного розвитку, інакше це призведе до значних втрат в економіці.

Основною **метою** фінансової політики є оптимальний розподіл валового внутрішнього продукту між галузями народного господарства, соціальними групами населення, територіями. На цій основі має забезпечуватися стійке зростання економіки, удосконалення її структури, створення умов для розвитку господарських утворень різних форм власності, спільних підприємств з іноземним капіталом, акціонерних товариств, орендних і комерціалізованих підприємств. За цих умов важливе значення має також створення надійних соціальних гарантій населенню.

Основним **завданням** фінансової політики є стійке зростання економіки, удосконалення її структури, створення умов для розвитку підприємств різних форм власності, залучення іноземного капіталу, створення надійних соціальних гарантій населенню. **Кінцевим результатом** проведення фінансової політики є **фінансова стабільність**.

Фінансова політика держави залежить від багатьох як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. **Зовнішніми** є, зокрема, фактори залежності держави від економічних взаємовідносин з іншими державами щодо поставок сировини, матеріалів, інших ресурсів, обміну технологіями, експортних можливостей самої

держави, її інтеграції до світових економічних систем тощо.

Внутрішні фактори, які суттєво впливають на фінансову політику, – це форма власності на основні засоби виробництва, структура економіки, соціальний склад населення, рівень добробуту народу, інтелектуальний рівень населення, стан розвитку економіки і організація грошового обігу, стабільність грошової одиниці, розвиток форм кредитування тощо. На фінансову політику держави впливають також інші фактори, що диктуються тими економічними умовами, які склалися на цьому етапі господарського розвитку. З огляду на це фінансова політика є динамічним процесом, що змінюється і коригується з урахуванням практичної потреби.

В умовах ринкової економіки діють саморегуляційні фактори, які забезпечують приплив і перерозподіл капіталів у сфері виробництва. Головна рушійна сила – ринок. Завданням фінансової політики є коригування в деяких випадках дію ринкового механізму.

Фінансова політика не може бути хорошою чи поганою. Визначальним є те, наскільки вона відповідає інтересам суспільства і наскільки сприяє досягненню цілей і вирішенню конкретних завдань. Фінансова політика в Україні на нинішньому етапі повинна характеризуватись якісно новими підходами до суб'єктів господарювання з урахуванням переходу на ринкові відносини, реформи оплати праці, податкової, кредитної систем, спрямованих на формування нового фінансового механізму.

Принципи фінансової політики є:

- неухильне сприяння розвитку виробництва, підтримання підприємницької активності та підвищення рівня зайнятості населення.
- мобілізація й використання фінансових ресурсів для забезпечення соціальних гарантій.
- запровадження такого фінансового механізму, який зумовлює раціональне використання природних ресурсів, заборону технологій, що загрожують здоров'ю людини.

2. Складові, види та типи фінансової політики.

Існування різних видів фінансової політики свідчить про те, що в кожний конкретний проміжок часу мають застосовуватися специфічні заходи виходячи з конкретної економічної ситуації, яка склалася в певній країні.

Відповідно до існуючих концепцій, які визначають ступінь участі держави в управлінні економікою, виділяють три **типи фінансової політики**: класична фінансова політики, регулююча фінансова політика, планово-директивна фінансова політика.

Сутність класичної фінансової політики (основоположники А.Сміт і Д.Рікардо) зводилась до невтручання держави в економіку, збереження вільної

конкуренції, основна сила – ринок. Виходячи з цих принципів, фінансова політика до кінця 20 рр. ХХ ст. була спрямована на обмеження державних витрат і доходів. Доходи бюджету формувались в основному за рахунок непрямих податків, а переважна частина бюджетних коштів спрямовувалась на фінансування військових, управлінських витрат та на обслуговування державного боргу.

Сутність регулюючої фінансової політики (Джон Кейнс) у необхідності посилення ролі держави в розвитку економіки через втручання в регулювання циклічного розвитку відтворювального процесу. Так, в 20-40-х роках результатом стало зростання державних витрат на створення нових робочих місць, підвищення зайнятості населення, активізацію підприємницької діяльності, що дало змогу збільшити національний дохід, а звідси додаткові можливості для фінансування соціальних потреб. Зросла роль прибуткового податку. Можливість існування бюджетного дефіциту обумовила розвиток державного кредиту. Державні позики стають другим, після податків, джерелом формування фінансових ресурсів держави.

У 70-х рр. особливості фінансової політики визначаються *неокейнсіанським напрямом економічної теорії*. В цей період в країнах з ринковою економікою спостерігається уповільнення темпів економічного зростання та зростання бюджетного дефіциту. Тому державне втручання стосується не тільки доходів і видатків бюджету, а й регулювання грошового обігу, валютного курсу, ринку позичкових капіталів і цінних паперів. Неокласики запропонували розробку довгострокової стратегії, яка дала б змогу проводити стабільну фінансову політику.

Сутність планово-директивної фінансової політики зводилась до принципу фінансової централізації, яка передбачала не тільки концентрацію переважної частини фінансових ресурсів у розпорядженні держави, а й монополію держави в організації фінансових відносин. $\frac{3}{4}$ створеного національного доходу держава концентрувала в бюджеті. Фінансова концентрація призвела до монопольного державного регулювання ціноутворення, грошового обігу, системи розрахунків, кредитних відносин.

Складовими фінансової політики держави вважають фіскальну та монетарну політику.

Фіскальна політика характеризує заходи держави щодо формування та використання державних фондів фінансових ресурсів. Відповідно до чого її можна поділити на *податкову* (формування державного та місцевого бюджетів, позабюджетних фондів) та *бюджетну* (використання акумульованих фондів для задоволення потреб суб'єктів фінансових відносин).

Грошово-кредитна або монетарна або політика – це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, направлених на регулювання економічного

зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу.

Враховуючи те, що економічний розвиток має циклічний характер, то забезпечення економічного зростання потребує різних заходів. Відповідно з цим розрізняють три **види фінансової політики залежно від стадії економічного розвитку**:

- *економічного зростання*;
- *стабілізації*;
- *обмеження ділової активності*.

Під **політикою економічного зростання** розуміють сукупність фінансових заходів, спрямованих на збільшення ВВП і підвищення рівня зайнятості. Це стимулююча фінансова політика, яка передбачає зростання державних видатків; зменшення податкового тягаря; політику «дешевих грошей».

Сутність **політики стабілізації** зводиться до утримання на звичному для держави рівня випуску продукції при стабільних цінах. Це досягається за рахунок заходів, спрямованих на вирівнювання умов розвитку суб'єктів економіки; підтримку стабільності цін.

Політика **обмеження ділової активності** за своєю суттю спрямована на зменшення, відповідно з потенційним, реального обсягу ВВП. Ця політика застосовується державою в періоди економічного підйому у разі розбалансованості кон'юнктури ринку в зв'язку з перевиробництвом товарів і обумовленою цим інфляцією. Обмежувальна політика передбачає: зменшення державних видатків; збільшення податків; політику «дорогих грошей»

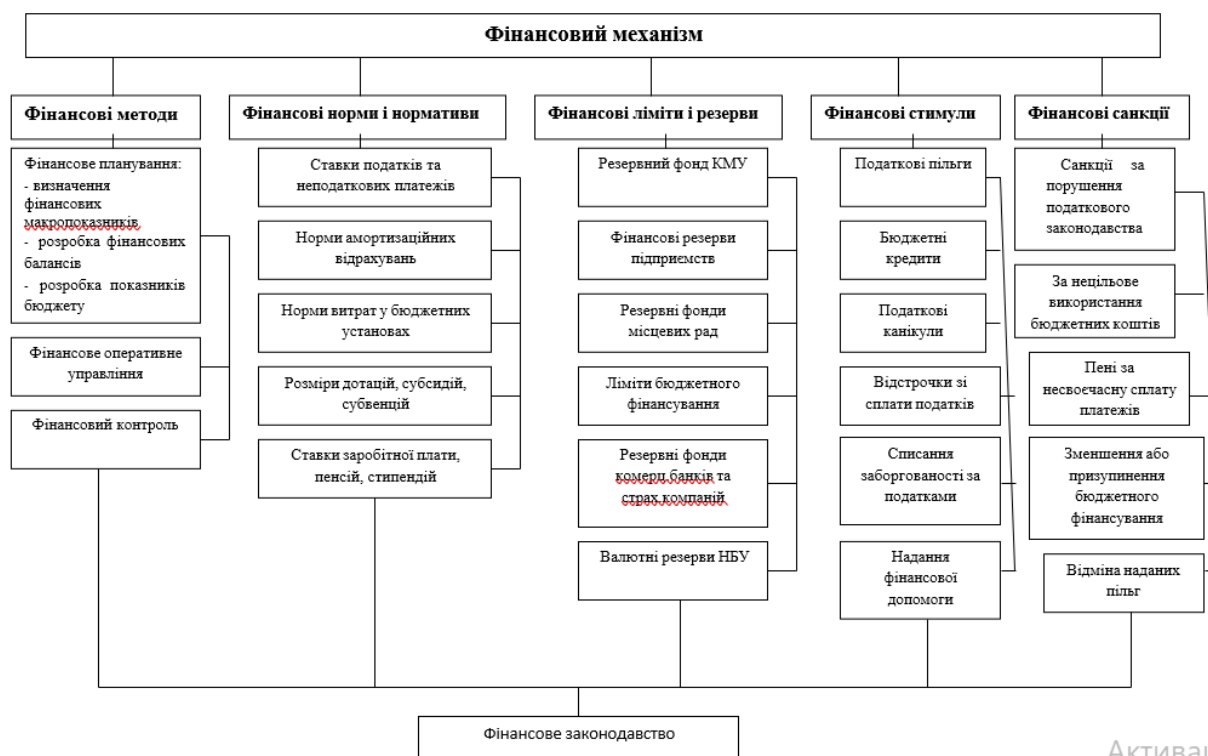
2. Суть та структура фінансового механізму

Розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту відповідно до основних положень фінансової політики здійснюється за допомогою фінансового механізму. Тобто завдання фінансової політики реалізуються через фінансовий механізм.

Фінансовий механізм — сукупність форм і методів формування й використання фінансових ресурсів, що застосовується з метою створення сприятливих умов для економічного і соціального розвитку суспільства.

Призначення фінансового механізму в фінансовому забезпеченні і фінансовому регулюванні економічних і соціальних процесів у державі.

Складовими частинами фінансового механізму є фінансове планування й прогнозування, фінансові показники, нормативи, ліміти й резерви, стимули й санкції, а також система управління фінансами. Структура фінансового механізму може бути представлена схемою.

Активаці.
Перейдіть до

Фінансові методи – це способи впливу фінансових відносин на господарський процес.

Фінансове планування – діяльність зі складання планів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць, держави в цілому.

Фінансовий механізм на стадії фінансового планування характеризують узагальнюючі та індивідуальні показники. *Узагальнюючими* є загальний обсяг фінансових ресурсів, що створюється в державі, обсяг доходів та видатків бюджету тощо. *Індивідуальні* — це величина витрат бюджету держави на одного жителя, розмір податків, що сплачуються одним працюючим тощо. Фінансові показники дають змогу визначити дієвість фінансового механізму.

Управління фінансами – це процес впливу на фінансові відносини і фінансові ресурси за допомогою спеціальних методів, спрямованих на реалізацію фінансової політики.

Об'єктом управління є централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів, що створюються і використовуються у всіх ланках фінансової системи.

Суб'єктом управління фінансами є господарський та фінансовий апарати системи органів управління в державі, галузі, на підприємстві, тобто на всіх рівнях.

Фінансовий контроль – це одна з функцій управління фінансами, діяльність щодо перевірки формування й використання фондів фінансових ресурсів у процесі створення, розподілу та споживання ВВП з метою

оцінювання обґрунтованості та ефективності прийняття рішень і результатів їх виконання.

Основними функціями фінансового контролю є:

- 1) інформаційна (надання інформації про здійснені операції, фінансовий стан);
- 2) профілактична (попередження порушень у фінансовій сфері);
- 3) мобілізуюча (пошук невикористаних резервів підвищення ефективності діяльності).

Для ефективності проведення фінансового контролю, він повинен ґрунтуватися на певних *принципах*: незалежність, гласність, превентивність (попереджувальний характер), дієвість, регулярність, об'єктивність, всеохоплюючий характер.

Фінансові важелі: норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули.

Нормативи характеризують повний рівень забезпечення видатків, різних видів витрат фінансових ресурсів.

Ліміти – обмеження на витрати в інтересах держави, підприємств, громадян.

Резерви покликані нейтралізувати вплив не передбачуваних факторів, що можуть виникнути у майбутньому.

Фінансові стимули – включають як матеріальне заохочення, так і економічні методи. До стимулів належать; заохочувальні фонди, які утворюються з прибутку, що створює додаткові стимули для досягнення кращих результатів господарювання; бюджетне фінансування ефективних напрямів розвитку економіки; фінансування за рахунок державних коштів державних програм, структурної перебудови економіки. Спеціальні фінансові пільги також сприяють створенню сприятливих умов для окремих господарських суб'єктів і застосовуються переважно у вигляді повного або часткового звільнення від податків, виключення певних сум із оподатковуваних доходів.

Фінансові санкції – покликані посилити матеріальну відповідальність суб'єктів господарювання у виконанні взятих зобов'язань. Найбільш розповсюджені фінансові санкції:

Штраф – міра матеріального впливу на винних у порушенні законодавства, угод або діючих правил, накладається в грошовій формі.

Пеня – застосовується при несвоєчасному виконанні грошових зобов'язань і нараховується за кожен день прострочення, як правило вимірюється у відсотковому відношенні.

Фінансове законодавство – охоплює всі сфери і ланки фінансової системи й усі форми і методи фінансової діяльності та включає різні закони та підзаконні нормативні акти у сфері функціонування різних ланок фінансової

системи та проведення фінансової політики.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9,10]

Допоміжна: [1, 5, 6, 7, 10]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5, 6,7,8]

ТЕМА 4. МІСЦЕ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН

План

1. Держава як регулятор фінансових відносин.
2. Держава як учасник фінансових відносин.
3. Економічна сутність бюджету, його ознаки та види.

Ключові слова: *фінансова система, сфери фінансової системи, державні фінанси, бюджет держави, державні фонди грошових коштів, державний кредит, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, міжнародні фінанси, фінансовий ринок, ринок грошей, ринок страхування, управління фінансами, фінансові інститут, фінансова політика, методи реалізації фінансової політики, фінансова стратегія, фінансова тактика.*

1. Держава як регулятор фінансових відносин.

Держава як суб'єкт фінансових відносин бере в них участь в особі органів державної влади (законодавчої і виконавчої), що здійснюють правове регулювання відносин і реалізацію державних приписів, і як безпосередній суб'єкт правовідносин з іншими конкретними суб'єктами (фізичними і юридичними особами України та зарубіжних держав).

Фінансова система являє собою доволі складний механізм. Ефективність її функціонування залежить від двох визначальних чинників. По-перше, від налагодженості фінансових відносин у суспільстві. В основі цього лежить насамперед вибір правильної і доцільної для даної країни фінансової моделі, яка стимулює виробника і суспільство. По-друге, ефективне функціонування фінансової системи залежить від організації управління нею.

Управління фінансовою системою забезпечується фінансовим апаратом.

Фінансовий апарат - це сукупність фінансових установ, на які покладено управління фінансовою системою держави.

Основними завданнями органів управління фінансовою системою є забезпечення злагодженості у функціонуванні окремих сфер і ланок фінансових відносин. Це досягається чітким розмежуванням функцій і повноважень між фінансовими органами і інститутами.

Загальне керівництво фінансовою діяльністю в країні здійснюють органи

державної влади і управління:

Верховна Рада України ухвалює закони, основні напрями бюджетної політики, затверджує Державний бюджет, здійснює контроль за його виконанням, приймає інші фінансові закони.

Президент створює консультативні, дорадчі та інші допоміжні служби та органи, підписує закони.

Кабінет міністрів України забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, політики у сферах праці і зайнятості населення, соціального захисту, освіти, культури, організовує розроблення державного бюджету, забезпечує виконання бюджету.

Органи місцевого самоврядування розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети, самостійно розпоряджаються коштами місцевих бюджетів, випускають місцеві позики, розміщують належні їм кошти в банках і отримують доходи.

Всі органи управління фінансовою системою можливо поділити на декілька блоків:

Перший блок становлять органи, які функціонують у сфері бюджету держави.

Другий блок становлять контрольно-регулюючі органи.

Третій блок становлять фінансові інститути, які працюють на фінансовому ринку.

До четвертого блоку входять органи управління цільовими фондами.

2. Держава як учасник фінансових відносин.

Фінансова діяльність держави – це вид державної управлінської діяльності, що виявляється у формуванні правової бази шляхом створення на нормативному рівні сприятливих передумов та встановлення необхідних дозволів і обмежень для реалізації фінансової правосуб'єктності учасниками фінансових правовідносин, а також врегульований правовими нормами процес здійснення державою, в особі уповноважених органів, функцій щодо акумулювання, розподілу, перерозподілу і використання централізованих та децентралізованих грошових фондів коштів з метою належного виконання поставлених перед державою політичних, економічних і соціальних завдань.

Основою фінансової діяльності держави є формування, розподіл та витрачання коштів Державного бюджету України і місцевих бюджетів, а також врегулювання і спрямування діяльності суб'єктів — податкових, валютних, кредитних, митних та інших органів держави, що відають окремими напрямками фінансової діяльності, на наповнення Державного бюджету реальними коштами, з сукупної суми яких здійснюються видатки.

Фінансова система держави охоплює державний бюджет, фінанси

місцевих органів влади, фінанси державних підприємств та спеціальні державні фонди.

Державний бюджет — це централізований грошовий фонд, що перебуває у розпорядженні уряду. Уряд мобілізує грошові кошти насамперед через податки для фінансування загальнодержавних видатків.

Місцеві фінанси — це грошові ресурси місцевих органів влади, які також здебільшого надходять завдяки податкам. В Україні вони охоплюють бюджети областей, міст, сіл.

Фінанси державних підприємств забезпечують їхнє функціонування. Головне їхнє завдання — збереження й розвиток важливих галузей економіки, які мають стратегічне значення для держави.

Спеціальні державні фонди — це фонди соціального страхування, різні цільові фонди, фінанси державних кредитних органів, що відокремлені від державного бюджету й управляються центральними або місцевими органами влади. Завданням фондів є фінансування певних цільових заходів: наприклад пенсійного забезпечення, соціального захисту певних груп населення тощо.

Головним джерелом державних фінансових ресурсів є національний дохід. Для покриття фінансових потреб держава використовує таке джерело, як національне багатство.

Основними важелями, за допомогою яких держава акумулює необхідні для неї фінансові ресурси є податки, позики, та емісія грошей.

3. Економічна сутність бюджету, особливості його формування та використання

За економічним змістом бюджет — сукупність грошових стосунків між державою і юридичними та фізичними особами з приводу формування і використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для виконання державних функцій.

Специфічні ознаки бюджетних відносин: перерозподільчий характер, всеосяжний характер, регламентований характер.

Регламентація здійснюється в законодавчій формі і на трьох рівнях: закони про побудову бюджету і бюджетної системи, закони про формування доходів і фінансування витрат (податкове законодавство, законодавство по окремих напрямках діяльності держави, щорічні закони про бюджет на поточний рік).

За формою прояву бюджет — це основний фінансовий план держави.

За матеріальним змістом бюджет — централізований грошовий фонд держави. Склад витрат бюджету визначається функціями держави і характером його діяльності (витрати на держуправління, утримання правоохоронних, фінансових і митних органів, судової влади, забезпечення міжнародних відносин, забезпечення національної оборони, соціального захисту, утримання

соцсфери, економічну діяльність держави, фундаментальні дослідження, обслуговування держборгу).

Доходи бюджету формуються за рахунок внутрішніх (вироблений ВВП і нацбогатство) і зовнішніх (на основі міжнародного перерозподілу доходів і фінресурсів) джерел. Бюджетний дефіцит не повинен перевищувати 2-3% ВВП (ВВП) або 5-7% обсягу бюджету при рівні бюджетної централізації 40-45%.

Три завдання формування бюджету: визначення реальних доходів, оптимізація структури витрат, збалансування бюджету (за рахунок зростання доходів, скорочення витрат і прийняття бюджетного дефіциту зі визначенням джерел його покриття).

Профіцит спостерігається за умови перевищення доходів над витратами.

Дефіцит – відкритий і прихований, вимушений і свідомий, пасивний і активний (фінансування бюджетних інвестицій).

Державним боргом є заборгованість, яка накопичилася у уряду в результаті запозичення грошей для фінансування минулих бюджетних дефіцитів.

Існує кілька джерел для покриття дефіциту: емісія, неподаткові надходження, зовнішній борг, внутрішній борг.

Податки забезпечують близько 90% доходів будь-якої держави.

До податкової системи країни належать суб`єкти оподаткування, тобто ті, хто сплачує податки, — фізичні особи та юридичні особи (підприємства), та об`єкти оподаткування — прибуток підприємства, заробітна плата, вартість майна, виторг фірми, кількість тощо.

Одиниця оподаткування — це одиниця виміру об`єкта оподаткування (для земельного податку — гектар, для прибуткового податку — грошова одиниця країни).

Податкова ставка — це величина податку на одиницю оподаткування.

Прямі податки стягуються безпосередньо з індивідів або фірм (особистий прибутковий податок, податок з прибутку підприємств тощо).

Непрямі – це податки, що встановлюються на товари та послуги і включаються в їхню ціну (акцизи, податок на додану вартість тощо).

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,10]

Допоміжна: [1, 5, 6, 7, 10]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5, 6,7,8]

ТЕМА 5. ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ`ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

План

1. Сутність та завдання фінансової діяльності суб`єктів господарювання.
2. Організація фінансової діяльності суб`єктів господарювання.

3. Фінансування суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансова система, сфери фінансової системи, державні фінанси, бюджет держави, державні фонди грошових коштів, державний кредит, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, міжнародні фінанси, фінансовий ринок, ринок грошей, ринок страхування, управління фінансами, фінансові інститут, фінансова політика, методи реалізації фінансової політики, фінансова стратегія, фінансова тактика.

1. Сутність та завдання фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

Фінансова діяльність суб'єкта господарювання – це дії з формування і використання його фінансових ресурсів, що мають форму економічно обґрунтованих управлінських рішень. Таке визначення фінансової діяльності вказує на застосування терміна “фінансування” як до залучення капіталу (пасив балансу), так і до розміщення капіталу в активи, які має підприємство (актив балансу), тому термін “фінансування” застосовуватимемо в широкому розумінні.

З огляду на те що в підприємницькій діяльності частина фінансових ресурсів перетворюється на матеріальні цінності, а з позицій менеджменту будь-яка діяльність людини являє собою розробку і реалізацію конкретних рішень щодо певного ресурсу, існує й інше визначення фінансової діяльності.

Фінансова діяльність суб'єкта господарювання – це діяльність всередині підприємства з розробки і реалізації фінансових рішень щодо володіння чотирма типами цінностей, з яких можна зробити вибір:

- майно, матеріальні та нематеріальні цінності;
- фінансові цінності;
- грошові кошти;
- борги у формі дебіторської і кредиторської заборгованості.

Наведені визначення поняття фінансової діяльності вказують на те, що вона завжди пов'язана з варіантними розрахунками джерел фінансування і сферами використання фінансових ресурсів у пошуках оптимального рішення стосовно конкретних умов підприємницької діяльності. Так, можливість вибору між вказаними цінностями вже зумовлює варіантний характер рішень, які приймаються в ході фінансової діяльності. Ця варіантність підсилюється невизначеністю як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємництва, що впливає на можливість точного прорахування результату від прийнятого фінансового рішення. Таким чином, фінансовій діяльності органічно притаманна варіантність розроблених рішень та рекомендацій, кожне з яких лише до певної міри вирішуватиме стратегічні завдання підприємства на ринку.

Побудова системи цілей фінансової діяльності суб'єкта господарювання

базується на визначенні їх місця серед стратегічних і тактичних цілей підприємства на ринку. Зв'язок цілей фінансової діяльності зі стратегічними цілями підприємства зумовлюється тим, що стратегічні цілі підприємства на ринку реальні тільки за наявності відповідних фінансових ресурсів. Іншими словами, фінансова діяльність як створення і розподіл фінансових ресурсів забезпечує суб'єктові господарювання реалізацію його стратегічних цілей.

2. Організація фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

Під **організацією фінансів суб'єктів господарювання** розуміють форми, методи, способи формування та використання ресурсів, контроль за їхнім оборотом для досягнення економічних цілей згідно з чинними законодавчими актами.

Фінансова діяльність підприємств може бути організована виходячи із певних принципів.

Залежно від того, які принципи закладені в основу такої діяльності виділяють **три методи фінансової діяльності**:

Комерційний розрахунок характеризується переважанням власних фінансових ресурсів та метою діяльності – отримання прибутку. Притаманний зазначений метод діяльності ринковій економіці.

Неприбуткова діяльність полягає у тому, що основні фінансові ресурси, що є в розпорядженні організації – надані, відсутній принцип прибутковості, оскільки отримання прибутку не є метою діяльності. Основна діяльність установи чи організації направлена на надання певних послуг або захист інтересів. До некомерційних належать здебільшого добродійні, освітянські, медичні, наукові та інші організації невиробничої сфери економіки.

Кошторисне фінансування характеризується забезпеченням витрат за рахунок зовнішнього фінансування. Принципами здійснення даного методу фінансової діяльності є: плановість, цільовий характер виділених коштів, виділення коштів залежно від фактичних показників діяльності установи та підзвітність.

Фінансування здійснюється на підставі й у межах установленого плану. Плановим документом є кошторис. Кошторис — це документ, у якому розраховані й затверджені планові витрати на відповідний плановий період (місяць, квартал, рік) чи відповідні заходи. Зовнішнє фінансування.

Господарська діяльність переважної більшості суб'єктів господарювання має комерційний характер з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання

прибутку.

Організацію фінансів підприємств, структуру фінансових ресурсів, величину і напрямки використання прибутку, взаємовідносини з бюджетом визначають **такі чинники:**

- форма власності (приватне, колективне чи державне підприємство);
- організаційно-правова форма господарювання (товариство, одноособове підприємство, сімейне підприємство);
- галузі діяльності підприємства (промисловість, капітальне будівництво, сільське господарство, транспорт, зв'язок, торгівля, фінансово-кредитна сфера тощо);
- обсяг діяльності (мале, середнє чи велике підприємство).

За формою власності підприємства поділяють на державні та приватні. Для створення підприємств **державної форми власності** використовують бюджетні кошти. Держава як власник цих коштів лише передає право на тимчасове володіння та розпоряджання ними керівникові підприємства. Крім коштів бюджету, державні підприємства для формування фінансових ресурсів можуть використовувати банківський кредит, державні дотації, субсидії тощо. Прибуток, отриманий у результаті діяльності державних підприємств, належить державі, і його розподіляють відповідно до чинного законодавства.

Підприємства **недержавної форми власності** (акціонерні, орендні, кооперативні, колективні, спільні, індивідуальні тощо) мають значно ширші, порівняно з державними підприємствами, можливості формування і використання фінансових ресурсів. Джерелом фінансових ресурсів недержавних підприємств можуть бути кошти засновників (акціонерів), фінансова допомога держави, недержавних фінансових інститутів, кошти інших юридичних і фізичних осіб. Прибуток недержавних підприємств є власністю його засновників і після сплати податків використовується згідно з рішеннями, прийнятими власниками підприємства, на виробничий та соціальний розвиток, а також на споживання.

Громадські організації створюються для захисту соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів громадян. Найбільш популярними є політичні партії, професійні спілки, спортивні товариства тощо.

Доходи громадських організацій формуються здебільшого за рахунок вступних та членських внесків, надходжень від належних їм комерційних структур, від проведення платних заходів, добровільних та спонсорських пожертвувань.

Оскільки громадські організації – це некомерційні організації, вони не сплачують податку на прибуток.

У США існують 3 основні форми організації бізнесу:

Власна справа один власник, повністю відповідає за всі борги (навіть його майно може перейти до кредиторів), власник не може користуватися послугами організованого фінансового ринку (випускати ЦП), т.ч. використовує обмежений капітал. Їх обсяг продажів 10% на ринку.

Товариство (ТОВ, товариство з необмеженою відповідальністю).

Корпорація може організувати одна особа або група осіб. За сплату боргів відповідає корпорація, а не її власники. Рада директорів проводить єдину політику.

3. Фінансування суб'єктів господарювання.

Основою фінансів суб'єктів господарювання є *фінансові ресурси* – це сукупність грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні суб'єкта господарювання та призначені для здійснення його господарської діяльності.

Оскільки центральним суб'єктом господарювання є підприємства різних форм власності та організації, то зосередимо увагу на фінансових ресурсах підприємств.

До фінансових ресурсів належать грошові фонди підприємства, а також частини грошових коштів, які не входять до складу фондів.

Фінансові ресурси формуються як за рахунок власних, так і зовнішніх джерел (бюджетні асигнування, кредити).

За етапами формування фінансові ресурси поділяють на:

– *початкові*, тобто ті, з якими підприємство розпочинає свою діяльність (статутний капітал, пайовий капітал);

– *набуті (прирощені)* - отримані підприємством у результаті його діяльності у формі чистого доходу (прибутку та амортизації), субсидій, дотацій тощо.

За використанням:

– *матеріалізовані*

– *в обігу*

За правом власності або за джерелами формування фінансові ресурси поділяються на власні та залучені.

Власні фінансові ресурси формуються з власних джерел фінансування. Вони утворюються вже під час організації підприємства при формуванні його статутного капіталу. У процесі виробничо-господарської діяльності власні фінансові ресурси підприємства поповнюються завдяки отриманим доходам і прибуткам.

До власних фінансових ресурсів також можливо віднести *надані*, які у деякій фінансовій літературі виокремлюються у окрему групу, оскільки надходять до підприємства ззовні, як правило від держави або корпоративних об'єднань, але, на відміну від залучених, на безповоротній та безоплатній основі.

Надані фінансові ресурси, як правило проявляються у наступних видах:

Бюджетні асигнування, які можуть надаватися підприємствам (як правило, державним) у таких формах:

- бюджетні інвестиції (кап вкладення);
- державні дотації (покриття збитків внаслідок держ політики);
- державні субсидії (кошти на вирішення певних завдань).

Надходження з державних цільових фондів, які носять строго цільовий характер.

Надходження з централізованих корпоративних фондів, які характеризують внутрішньокорпоративний перерозподіл фінансових ресурсів.

Часто підприємству не вистачає власних фінансових ресурсів, і тоді воно залучає їх на фінансовому ринку у формі банківських кредитів, коштів від емісії облігацій, інших видів боргових цінних паперів, кредиторської заборгованості тощо. Такі фінансові ресурси називають залученими. *Залучені фінансові ресурси* формують із залучених джерел фінансування.

У процесі формування фінансових ресурсів підприємств велике значення має структура їх джерел. Підвищення питомої ваги власних коштів позитивно впливає на фінансову діяльність підприємств. Висока питома вага залучених та позичкових коштів ускладнює фінансову діяльність підприємства та потребує додаткових витрат на сплату відсотків за банківські кредити, доходів на облігації.

Рекомендована література:

Базова: [2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10]

Допоміжна: [1, 5, 6, 7, 10]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8]

ТЕМА 6. ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

План

1. Економічний зміст фінансової діяльності фінансових установ
2. Фінансові послуги як об'єкт фінансової діяльності фінансових установ
3. Фінансові установи як ключові суб'єкти фінансової діяльності.

Ключові слова: фінансова установа, надавач фінансових послуг, надавач супровідних послуг, фінансова послуга, допоміжні послуги, посередницькі послуги, страхування, надання коштів та банківських металів у кредит, залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню, фінансовий лізинг, факторинг, надання гарантій, торгівля валютними цінностями, фінансові платіжні послуги, фінансові установи, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, ломбарди, кредитні спілки, інвестиційні

фонди, діяльність з торгівлі фінансовими інструментами, діяльність з організації торгівлі фінансовими інструментами, клірингова діяльність, депозитарна діяльність, діяльність з управління активами інституційних інвесторів, діяльність з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю, діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів.

1. Економічний зміст фінансової діяльності фінансових установ

Фінансова діяльність – процес виробництва продукції (фінансових послуг), який здійснюється з використанням певних ресурсів та характеризується витратами на виробництво, процесом виробництва та кінцевим результатом – наданням фінансової послуги.

«Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010» виокремлює **сектор К «Фінансова та страхова діяльність»**, який включає такі основні структурні елементи:

– надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення;

– страхування, перестраховання та недержавне пенсійне забезпечення, крім обов'язкового соціального страхування;

– допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування.

Надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення. Цей розділ включає діяльність, пов'язану із залученням і перерозподілом фінансових коштів, крім тих, які призначені для цілей страхування, пенсійного забезпечення або обов'язкового соціального страхування. Примітка: для класифікації одиниць у рамках цього розділу істотну роль грає прийнята в цій країні організація фінансових служб.

Страхування, перестраховання та недержавне пенсійне забезпечення, крім обов'язкового соціального страхування. Цей розділ включає андеррайтинг щорічної ренти, страхових полісів і страхових премій з метою створення фінансових активів, що будуть використовуватися для погашення майбутніх страхових вимог. Цей розділ включає забезпечення прямого страхування та перестраховання.

Допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування. Цей розділ включає надання послуг, пов'язаних із фінансовою діяльністю, крім послуг із фінансового посередництва. Деталізація цього розділу залежить від типу фінансових угод або наданого фінансування. В цілому сюди належить: допоміжна діяльність у сфері фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення, допоміжна діяльність у сфері страхування та пенсійного забезпечення та управління фондами.

Залежно від суб'єктів здійснення у структурі фінансовій діяльності можна

виокремити **фінансову діяльність фінансових установ** (далі ФУ).

Метою фінансової діяльності ФУ є отримання максимального прибутку при мінімальних витратах.

Об'єктом фінансової діяльності ФУ є фінансова послуга.

Фінансова послуга - операція або декілька операцій, пов'язаних однією правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах інших осіб, ніж надавач такої фінансової послуги, а також послуги, прямо визначені спеціальними законами як фінансові послуги.

Суб'єктами фінансової діяльності ФУ є :

– *постачальники фінансових послуг* (фінансові установи, надавачі фінансових послуг);

– *споживачі фінансових послуг* (фізичні та юридичні особи, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, що користуються фінансовими послугами)

– *надавачі супровідних послуг* (інфраструктурні учасники фінансового ринку);

– *органи, що здійснюють регулювання діяльності щодо надання фінансових послуг* (державна в особі відповідних органів, саморегулівні організації).

Фінансова установа – юридична особа, метою створення якої є здійснення діяльності з надання фінансових послуг, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг на підставі відповідної ліцензії, виданої Регулятором. Не є фінансовими установами надавачі супровідних послуг, які одночасно не надають також фінансові послуги, а також інші особи, які отримали ліцензію на здійснення діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи.

Надавач фінансових послуг - фінансова установа, а у випадках, прямо визначених спеціальними законами, - інша юридична особа або філія іноземної юридичної особи, яка має право надавати фінансові послуги відповідно до чинного законодавства.

Надавач супровідних послуг - юридична особа, постійне представництво юридичної особи - нерезидента, а у випадках, прямо визначених законодавством України, - фізична особа або фізична особа - підприємець, яка має право надавати супровідні послуги.

Види фінансової діяльності фінансових установ (*види діяльності з надання фінансових послуг*):

1) банківська діяльність відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність";

2) діяльність із страхування відповідно до Закону України "Про страхування";

3) діяльність кредитної спілки відповідно до Закону України "Про кредитні спілки";

4) діяльність фінансової компанії відповідно до Закону України "Про фінансові послуги та фінансові компанії";

5) діяльність ломбарду відповідно до Закону України "Про фінансові послуги та фінансові компанії";

6) діяльність на ринках капіталу відповідно до Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" та інших спеціальних законів.

Середовищем здійснення фінансової діяльності фінансовими установами є фінансовий ринок, на якому відбувається перерозподіл тимчасово вільних грошових коштів за участю фінансових посередників.

2. Фінансові послуги як об'єкт фінансової діяльності фінансових установ

Об'єктом будь-якого виду фінансової діяльності є надання фінансових послуг. *Послуги* – це будь-які функції, пов'язані безпосередньо або опосередковано із задоволенням людських потреб, але безпосередньо не направлені на виробництво яких-небудь предметів. Якщо розглядати фінансові послуги, можна сказати, що вони виконують фінансові функції, пов'язані із задоволенням потреб суб'єктів ринку у виробництві та реалізації предмета їх діяльності.

Ключові засади надання фінансових послуг наразі регулює Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» на заміну якому з 1 січня 2024 року буде введений в дію Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 року № 1953-ІХ (крім визначених у прикінцевих та перехідних положеннях норм, дата введення в дію яких встановлюється цими положеннями).

Фінансова послуга - операція або декілька операцій, пов'язаних однією правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах інших осіб, ніж надавач такої фінансової послуги, а також послуги, прямо визначені спеціальними законами як фінансові послуги.

Звідси до *фінансових засобів* належать: кошти, банківські метали, фінансові інструменти, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до фінансових інструментів.

Надавати фінансові послуги мають право фінансові установи та інші особи, які отримали відповідну ліцензію (ліцензії), крім випадків, передбачених законодавством.

Ліцензія включає право здійснювати діяльність з надання однієї чи декількох фінансових послуг, зазначених у такій ліцензії, можливість надання яких передбачено законом для надавача фінансових послуг певного виду.

Спеціальним законом може бути визначена необхідність отримання окремої ліцензії, яка включає право здійснювати діяльність з надання певної фінансової послуги.

Фінансова послуга надається на підставі договору, який укладається, змінюється, припиняється, виконання зобов'язань за яким забезпечується відповідно до вимог цивільного законодавства України з урахуванням особливостей, встановлених Законом «Про фінансові послуги та фінансові компанії» та спеціальними законами.

Договір про надання фінансової послуги (крім договору, предметом якого є послуга з торгівлі валютними цінностями або виконання платіжної операції, якщо зобов'язання за відповідними правочинами повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення) укладається виключно в письмовій формі з дотриманням вимог Цивільного кодексу України, встановлених до письмової форми правочину:

- у паперовій формі; або
- у формі електронного документа, створеного згідно з вимогами, визначеними Законом України "Про електронні документи та електронний документообіг"; або у порядку, передбаченому законодавством України про електронну комерцію.

Принципи надання фінансових і супровідних послуг та здійснення діяльності з надання таких послуг:

1) ведення діяльності з урахуванням притаманних їй ризиків та зважене управління ними;

2) наявності у керівників та працівників надавача фінансових та/або супровідних послуг кваліфікації, освітньо-кваліфікаційного рівня, достатніх для ефективного та прозорого ведення діяльності, дотримання стандартів надання фінансових та/або супровідних послуг, роботи з клієнтами, в тому числі стандартів ділової поведінки та професійної етики;

3) наявності у надавача фінансових послуг систем корпоративного управління та внутрішнього контролю, які відповідають встановленим законодавством України вимогам, з метою забезпечення фінансової стійкості такого надавача та дотримання ним вимог законодавства України;

4) відсутності недобросовісної конкуренції та/або антиконкурентних узгоджених дій на ринку фінансових послуг;

5) своєчасного надання клієнту необхідної, повної, доступної та достовірної інформації про фінансову та/або посередницьку послугу, достатньої для прийняття ним свідомих рішень, зокрема про вартість такої послуги, про надавача фінансової послуги та/або посередника, а також про ризики, пов'язані з отриманням такої фінансової та/або посередницької послуги;

б) добровільності отримання послуги клієнтом та уникнення будь-яких

- форм введення клієнтів в оману, зловживань, маніпуляцій, тиску та примусу;
- 7) захисту фінансових засобів клієнтів від шахрайства та зловживань;
 - 8) захисту і збереження інформації, що становить таємницю фінансової послуги відповідно до закону;
 - 9) недопущення будь-яких форм необґрунтованої дискримінації споживачів;
 - 10) ефективного контролю за якістю надання фінансових та супровідних послуг та недопущення конфлікту інтересів;
 - 11) сприяння просвітницькій роботі з метою забезпечення обізнаності споживачів, отримання ними навичок, знань та впевненості щодо розуміння ризиків, відповідальності та можливостей, пов'язаних із користуванням фінансовими послугами;
 - 12) впровадження кращих міжнародних практик з метою постійного вдосконалення діяльності та умов надання фінансових та/або супровідних послуг;
 - 13) запобігання використанню фінансових послуг для здійснення діяльності, що суперечить вимогам законодавства;
 - 14) розгляду звернень клієнтів у строки, встановлені законодавством або договором, та врегулювання спорів у тому числі в позасудовому порядку;
 - 15) відкритості та прозорості відносин з Регулятором у межах законодавства України, у тому числі своєчасного взаємного обміну необхідною інформацією.

Слід відмітити, що послуги згідно положень нового законодавства будуть розподілятися на **фінансові** та **супровідні**.

Відповідно до супровідних належать *посередницькі* (послуги, спрямовані на отримання клієнтом фінансової послуги, пов'язані з інформуванням, консультуванням, супроводом тощо) та *допоміжні послуги* (пов'язані з фінансовими послугами та/або із здійсненням діяльності з надання фінансових послуг, які не належать до *посередницьких послуг*).

Посередницькі послуги – одна чи декілька послуг, спрямованих на отримання клієнтом фінансової послуги (крім послуг, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу, передбачених частиною другою статті 41 Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки"), пов'язані з інформуванням, консультуванням, пропонуванням, підготовкою, укладенням та виконанням (супроводом) договорів про надання фінансових послуг, одержанням платежів у межах цих договорів, включаючи здійснення на підставі договору із суб'єктом первинного фінансового моніторингу ідентифікації та верифікації клієнтів, а також інші послуги, визначені спеціальними законами.

Допоміжні послуги - послуги, пов'язані з фінансовими послугами та/або

із здійсненням діяльності з надання фінансових послуг, які не належать до посередницьких послуг, а саме:

- послуги із врегулювання простроченої заборгованості споживачів, які надаються колекторською компанією;
- послуги із збирання, оброблення, зберігання, захисту та використання інформації про виконання особами грошових зобов'язань, які надаються бюро кредитних історій;
- послуги, які надаються на підставі ліцензії на здійснення операцій з готівкою відповідно до Закону України "Про Національний банк України";
- інформаційні послуги на ринках капіталу та організованих товарних ринках, а також інші послуги, надання яких потребує авторизації відповідно до Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки";
- актуарні послуги, надання яких потребує авторизації відповідно до Закону України "Про страхування";
- послуги, що є допоміжними до платіжних послуг відповідно до Закону України "Про платіжні послуги";
- послуги, визначені як допоміжні спеціальними законами.

У свою чергу змінюється і власне *перелік фінансових послуг*, серед яких з'являється можливість надавати у кредит та залучати не лише грошові кошти, а й банківські метали.

Види фінансових послуг, визначені в Законі України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»:

- 1) страхування;
- 2) надання коштів та банківських металів у кредит;
- 3) залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню;
- 4) фінансовий лізинг;
- 5) факторинг;
- 6) надання гарантій;
- 7) торгівля валютними цінностями;
- 8) фінансові платіжні послуги;
- 9) фінансові послуги, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу.

Звідси відповідно, *фінансові послуги, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу* деталізовано в іншому законі, а саме «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». На ринках капіталу здійснюються такі види професійної діяльності:

- 1) діяльність з торгівлі фінансовими інструментами;
- 2) діяльність з організації торгівлі фінансовими інструментами;
- 3) клірингова діяльність;
- 4) депозитарна діяльність;

- 5) діяльність з управління активами інституційних інвесторів;
- 6) діяльність з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю;
- 7) діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів.

3. Фінансові установи як ключові суб'єкти фінансової діяльності

Фінансова установа – юридична особа, метою створення якої є здійснення діяльності з надання фінансових послуг, яка відповідно до законодавства надає одну чи декілька фінансових послуг на підставі відповідної ліцензії, виданої Регулятором.

Не є фінансовими установами надавачі супровідних послуг, які одночасно не надають також фінансові послуги, а також інші особи, які отримали ліцензію на здійснення діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи.

На увагу заслуговує видова систематизація та класифікація фінансових установ. Щодо цього питання в економічній літературі не існує єдиного підходу, що пояснюється неоднорідністю організації функціонування фінансового сектору в різних країнах. Видовий розподіл фінансових установ не є типовим для всіх країн і, як правило, залежить від історичного контексту і рівня розвитку фінансового ринку та економіки, а також особливостей проведення фінансової політики держави (рис. 6.1).

Рис. 6.1 Види фінансових установ (національна та міжнародна практика)

У сучасній вітчизняній економічній літературі найпоширенішим є поділ фінансових установ за критерієм їх участі у формуванні пропозиції грошей на дві групи: *банки та небанківські установи (спеціалізовані фінансово-кредитні*

установи, парабанки).

Так, банки через грошово-кредитний мультиплікатор здатні впливати на пропозицію грошей; небанківські фінансові установи(фінансово-кредитні установи) такої здатності не мають .

Сукупність банківських і небанківських фінансових установ як економічних одиниць сектору фінансових корпорацій (у термінології системи національного рахівництва) прийнято називати фінансовими посередниками.

Автори підручника «Гроші та кредит» вказують на те, що у структурі небанківських фінансових установ варто виділити ще кілька підгруп установ. Так, за способом недепозитного залучення коштів фінансових установ, які належать до групи небанківських, класифікують на договірних фінансових установ, які залучають кошти на підставі договору з кредитором (інвестором), та на інвестиційних фінансових установ, які залучають кошти через продаж кредиторам (інвесторам) своїх акцій, облігацій, паїв тощо. У середині кожної з цих груп фінансові установи класифікуються за видами послуг, які вони надають своїм кредиторам понад доходи на залучені кошти. Група договірних фінансових установ за цим критерієм включає: страхові компанії, пенсійні фонди, ломбарди, лізингові та факторингові компанії. Група інвестиційних установ за цим критерієм включає: інвестиційні фонди, фінансові компанії, кредитні товариства, спілки тощо.

У практиці США поділяють фінансові установи на: депозитні установи (комерційні банки, позиково-ощадні асоціації); недепозитні установи (фінансові компанії, страхові компанії, пенсійні та взаємні фонди); фінансові установи федерального уряду. Така структуризація посередництва зважає на національні американські особливості ведення фінансового бізнесу зі значною лібералізацією і наявним високоліквідним фондовим ринком.

Також у міжнародній практиці поширена класифікація, згідно з якою фінансові установи поділяються на три основні групи: депозитні (депозиторські) інститути; договірні (договірні ощадні, ощадні установи контрактного типу) інститути та інвестиційні установи.

До категорії депозитних інститутів належать установи, які залучають кошти на депозити та надають кредити клієнтам і учасникам (комерційні та ощадні банки, інші ощадні та кредитні установи). До категорії договірних ощадних інститутів належать установи, які у процесі своєї діяльності здійснюють довготермінове накопичення капіталів клієнтів (учасників) з метою здійснення згодом виплат цільового характеру на користь клієнтів (учасників), (страхові компанії зі страхування життя, пенсійні фонди). До категорії інвестиційних посередників належать установи, діяльність яких полягає в об'єднанні коштів індивідуальних інвесторів (клієнтів) та розміщенні цих коштів у різноманітних фінансових активах з метою отримання прибутку. Це так звані

інститути спільного інвестування – різноманітні інвестиційні фонди (за іншою термінологією – інвестиційні компанії) .

Рекомендована література:

Базова: [2, 3, 6, 7, 8, 9,10]

Допоміжна: [1, 5, 6, 7, 10]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5, 6,7,8]

ТЕМА 7. ДОМОГОСПОДАРСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

1. Сутність та місце домогосподарства в системі фінансових відносин
2. Фінансові ресурси домогосподарств: сутність, порядок формування та використання.
3. Фінансове планування та бюджет домогосподарства.

Ключові слова: домогосподарство, фінанси домогосподарств, фінансові ресурси домогосподарств, грошові потоки домогосподарств, бюджет домогосподарства, сукупні ресурси домогосподарств, сукупні витрати домогосподарств, персональні (особисті) фінанси, фінансова безпека людини, витрати домогосподарства.

1. Сутність та місце домогосподарства в системі фінансових відносин

Домогосподарство є унікальним соціально-економічним утворенням, основою життєдіяльності будь-якого суспільства. У ньому концентруються всі аспекти людського життя: біологічні, соціальні, економічні; а особливо завжди було, є та залишається сім'я – засноване на шлюбі і кровному зв'язку об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю. Принципова відмінність між поняттями «домогосподарство» і «сім'я» полягає в тому, що домогосподарство ширше за своїм складом за рахунок осіб, які ведуть загальне із сім'єю домашнє господарство, але не пов'язані з членами сім'ї відносинами спорідненості.

В економіці України поняття “домашнє господарство” як ринковий інститут увійшло в обіг у 1993 р. В цей період було розроблено та введено в усіх країнах Систему національних рахунків (СНР). Проте сам термін “домашнє господарство” був введений в науковий оборот лише в 2001 р. із прийняттям Закону України “Про Всеукраїнський перепис населення”, в якому **домогосподарство** зазначається як *«сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково*

об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть знаходитися в споріднених зв'язках або в зв'язках свояків, не знаходиться ні в яких з цих зв'язків, або бути в тих і в інших. Домогосподарство може складатися з однієї особи». Надалі це поняття різними вченими та практиками удосконалювалося та розвивалося.

З погляду системи національних рахунків, домогосподарства є одним із п'яти інституційних секторів національної економіки (поряд з нефінансовими та фінансовими корпораціями, сектором загального державного управління та некомерційними організаціями). Система національних рахунків дає визначення домогосподарства як невеликої групи людей, що проживають в одному помешканні, повністю або частково об'єднують свої доходи і майно, спільно споживають певні види товарів і послуг. Загальним у всіх цих визначеннях є спільне проживання та спільний побут. Спільне проживання і ведення побуту передбачають спільні витрати, тобто члени домогосподарства повинні мати спільний бюджет для задоволення своїх потреб (при цьому наявність споріднення або свояцтва не передбачається).

Сектор домашніх господарств у рамках його економічної діяльності поділяють на підсектори: наймані працівники; роботодавці; самостійно зайняті працівники; отримувачі доходу від власності та трансфертів.

Загалом фахівці виокремлюють **чотири основні функції домогосподарств:**

1) **постачальницьку**, яка полягає у постачанні на відповідні ринки праці, капіталу та інших ресурсів;

2) **виробничу**, суть якої полягає у виробництві готової продукції та наданні послуг, забезпеченні ними ринку (сільськогосподарська продукція, ремонтні, ремісничі та інші послуги, сімейний бізнес);

3) **споживчу**, що зумовлена самою природою домогосподарства, яке є основним споживачем товарів і послуг на ринку;

4) **заощаджувальну (інвестиційну)**, яка має місце за умови неповного використання поточних доходів на споживання [2, с. 98]

Отже, домогосподарство – це економічна одиниця, що складається з одного та більше чоловік, які ведуть спільне господарство, що забезпечує економіку факторами виробництва і використовує зароблені на цьому кошти для поточного споживання товарів та послуг і заощадження з метою задоволення своїх потреб.

Існування домогосподарства як суб'єкта фінансових відносин характеризується тим, що воно сьогодні безпосередньо бере участь у процесі суспільного виробництва і, як наслідок, у процесі розподілу виробленого в країні продукту як його учасник (отримує фінансові ресурси на стадії розподілу); брало участь у суспільному виробництві в минулому і сьогодні користується певними

преференціями, що впливають на процес розподілу виробленого продукту (отримує фінансові ресурси на стадії перерозподілу); братиме участь у суспільному виробництві в майбутньому.

Таким чином, саме участь або неучасть домогосподарства у відносинах розподілу чи перерозподілу валового внутрішнього продукту (інколи національного багатства) у минулому, сьогодні чи у майбутньому і зумовить існування або не існування фінансів домогосподарства. Якщо розглядати побудову фінансової системи будь-якої країни. згідно з критерієм існуючих в її економіці суб'єктів фінансових відносин, то фінанси домогосподарств являтимуть собою одну із сфер такої систем.

Фінанси домогосподарств – один із важливих елементів фінансової системи, оскільки формування і використання фінансових ресурсів населення безпосередньо пов'язане з розвитком інших складових фінансової системи (державних фінансів, фінансів підприємств і установ), розвитком банківської системи, страхування. Фінанси домогосподарств відіграють у такій системі провідну роль, тому що розвиток суспільства в цілому багато в чому підпорядкований забезпеченню інтересів громадян, їх груп та об'єднань.

Фінанси домогосподарств в умовах розвинутих ринкових відносин беруть участь у кругообігу капіталу та охоплюють частину усіх стадій процесу відтворення: процесу виробництва, процесу розподілу, процесу обміну та використання. І поряд з фінансами підприємств і організацій, фінанси домогосподарств у сучасних умовах вітчизняної економіки є важливою сферою фінансової системи і відіграють найважливішою роль у загальній сукупності фінансових відносин.

Виникнення фінансів домогосподарств відбувається на другій стадії відтворювального процесу – стадії розподілу вартості валового внутрішнього продукту. Члени домогосподарства отримують первинні доходи у вигляді заробітної плати, доходів від здійснення підприємницької діяльності, від особистого підсобного господарства, від власності.

Участь домогосподарств у вторинному розподілі (перерозподілі) валового внутрішнього продукту і національного доходу реалізується при сплаті членами домогосподарств податків та інших обов'язкових платежів, завдяки чому вони набувають права отримувати вторинні доходи у вигляді пенсій, стипендій, допомог, інших трансфертних платежів.

Домогосподарства підтримують численні й різноманітні фінансові зв'язки з усіма секторами економіки, тому аналіз фінансового стану домогосподарств неможливо здійснювати ізольовано від фінансів інших секторів економіки, особливо від фінансів держави [3, с. 67].

Отже, **фінанси домогосподарств** – це сукупність грошових відносин, в яких перебувають домогосподарства і окремі його члени, з приводу утворення і

використання грошових фондів в процесі здійснення своєї життєдіяльності.

Фінансам домашніх господарств, як і фінансам інших ланок фінансової системи, притаманні загальні функції - розподільна, контрольна та регулююча.

Базовою функцією, в якій найбільш яскраво проявляється суспільна місія фінансів, є **розподільна** функція. Стосовно до фінансів домашніх господарств це означає розподіл і перерозподіл вартості створеного продукту на користь їх учасників. Розподіл відбувається при оплаті праці працівників сфери матеріального виробництва, перерозподіл - при отриманні пенсій, допомог, стипендій, трансфертів з бюджету та позабюджетних фондів, дивідендів, відсотків, страхових відшкодувань, отриманні інших трансфертів з різних джерел. При цьому формуються диверсифіковані децентралізовані фонди грошових коштів для фінансування відтворення учасників домашніх господарств.

Розподіл суспільного продукту є основою здійснення обміну та споживання як наступних стадій відтворювального процесу. На стадії обміну, споживання та формування заощаджень яскраво проявляється наступна функція фінансів домашніх господарств - **регулююча**. Існує зворотний зв'язок цих стадій з виробництвом, оскільки обсяг і структура доходів домашніх господарств через платоспроможний попит прямо впливають на розширення товарної пропозиції. На перспективи випуску, а значить, на зайнятість і майбутні доходи домогосподарств впливають також частка що зберігається доходу і його форми (організовані або неорганізовані заощадження). Наприклад, при зниженні частки організованих нагромаджень домогосподарств у банках або перевазі готівкової національної або іноземної валюти звужується ресурсна база для кредитування банками підприємств, а це гальмує економічне зростання.

Таке складне багатоетапне опосередковане економічне регулювання, що ґрунтується на вільній волі індивідів, підкріплюється державним регулюванням базових пропорцій розподілу ВВП на кінцеве споживання домогосподарств, валове нагромадження і чистий експорт. Вплив на статті макроекономічного балансу грошових доходів і витрат населення відбувається і в адміністративному плані - у вигляді встановлення базових стандартів в області оплати праці, модифікації ставок податків, контролю цін на соціально значимі групи товарів і тарифів на послуги ЖКГ тощо

Контрольна функція фінансів домашніх господарств полягає в неформальному самоконтролі і моніторингу стану доходів, витрат і заощаджень. Контроль фондів грошових коштів здійснюється також і у всіх галузях, що утворюють сферах життєзабезпечення населення.

2. Фінансові ресурси домогосподарств: сутність, порядок формування та використання.

Фінансові ресурси домогосподарства – це сукупність грошових засобів, що надходять за рахунок розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту та інших фінансових джерел, використання яких направлено на виконання зобов'язань і формування заощаджень домогосподарств.

Можна виокремити два основні фонди, які формуються в домашньому господарстві:

- *фонд споживання*, його основне призначення полягає в забезпеченні особистих потреб членів домогосподарства (придбання продуктів харчування, товарів промислового виробництва, оплата різноманітних послуг тощо);

- *фонд заощадження*, кошти якого будуть використані в майбутньому для придбання дорого вартісних товарів (побутова техніка, нерухомість, транспортні засоби та ін.) або як джерело інвестиційних вкладень.

Специфічність домогосподарства полягає у тому, що доходи даного учасника утворюються у всіх сферах та, в тій чи іншій мірі, присутні у всіх доходах, що формуються в економіці, тому в переважній більшості випадків доходи домогосподарств класифікують в залежності від джерела отримання доходу.

До складу **доходів домогосподарства** зараховують всі доходи окремої особи або групи осіб, та фактично всі різновиди підприємницьких доходів.

Згідно Методики розрахунку показників доходів та ресурсів домогосподарств, наведеної Державною службою статистики України, **показники доходів та ресурсів домогосподарства:**

- грошовий дохід;
- негрошовий дохід;
- загальний дохід;
- сукупні ресурси

Доходи домогосподарств можна класифікувати за такими критеріями :

В залежності від основного джерела отримання доходів виділяють наступні види доходів домогосподарств:

- оплата праці найманих працівників;
- змішаний дохід (прибуток) роботодавців та самостійно зайнятих працівників;
- соціальні допомоги, інші поточні та капітальні трансферти;
- доходи від власності та інші фінансові надходження.

В залежності від рівномірності надходжень:

- регулярні (оплата праці, орендна плата та ін.);
- періодичні (авторські гонорари, доходи з цінних паперів і т. ін.);
- випадкові або разові.

В залежності від надійності надходження:

- гарантовані (державні пенсії, доходи від державних позик);
- умовно-гарантовані (оплата праці);
- негарантовані (гонорари, комісійні винагороди)

Доходи можуть надходити до домогосподарства як у грошовій так і у натуральній формі. До останніх можна віднести продукцію, отриману з особистого підсобного господарства, натуральну оплату праці, пільги та субсидії від держави, що надійшли у натуральній формі тощо. Однак, якщо домогосподарство здійснює реалізацію продукції отриманої у натуральній формі, тоді дохід набуває грошової форми вираження та дорівнює виторгу від реалізації.

Витрати домогосподарства представляють собою сукупність грошових платежів, які здійснює домогосподарство на основі отриманих доходів, що призначені для забезпечення належного його функціонування. Іншими словами, **витрати домашніх господарств** – це використання їх грошових доходів на кінцеве споживання і заощадження.

Будучи зумовленими розмірами грошових доходів, витрати нерозривно з ними пов'язані і в сукупності складають зміст фінансів домашніх господарств. Це погляд на витрати з погляду внутрішньої структури фінансів домашніх господарств. Одночасно кінцеве споживання домашніх господарств поряд зі споживанням інших секторів економіки є одним із структурних елементів використання валового продукту. Це виводить його на рівень важливого макроекономічного індикатора.

Склад витрат домогосподарств наступний: придбання матеріальних благ для відтворення робочої сили у її фізичному вигляді; витрати на оплату послуг, що забезпечують фізичне відтворення робочої сили (відпочинок, платне медичне обслуговування); витрати на духовний розвиток і освіту для відтворення якості робочої сили (як доповнення до безкоштовного бюджетного фінансування); податки та збори; страхові внески; довгострокові вклади населення в цінні папери і банківські депозити; витрати на розвиток приватного підприємництва.

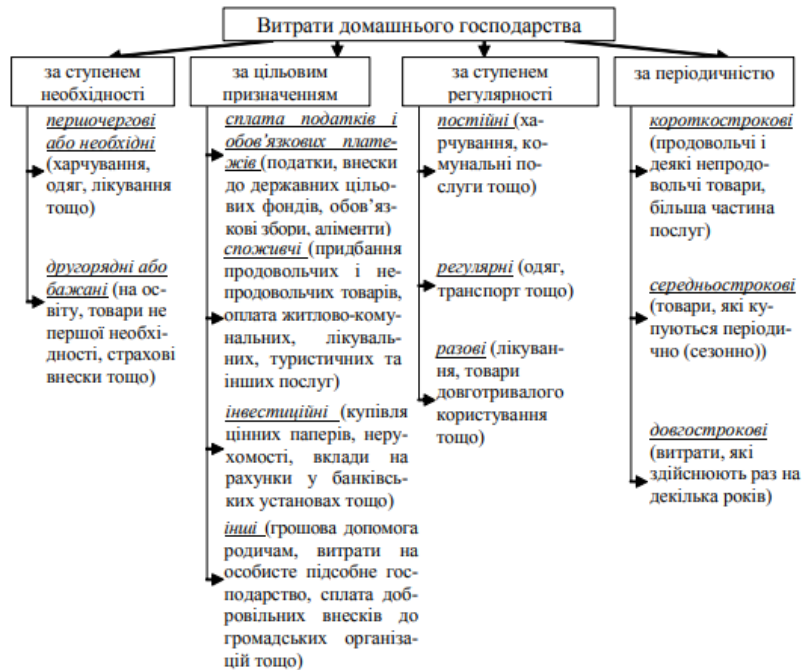

Рис. 1. Класифікація витрат домашнього господарства за різними ознаками

Формування і використання ресурсів домогосподарств залежить від двох основних видів чинників: зовнішніх і внутрішніх.

Зовнішній вплив на формування ресурсів домогосподарств здійснюється державою та окремими юридичними особами через систему пенсійного забезпечення, виплату стипендій, безоплатне або пільгове навчання, медичне обслуговування, надання путівок тощо.

Внутрішнім чинником, що впливає на доходи домогосподарств, є господарська діяльність домогосподарства, яка включає виконання домашньої роботи, роботу в особистому підсобному господарстві, роботу за межами домогосподарства і діяльність домогосподарства як самостійної одиниці на ринку товарів і послуг. Зовнішній вплив на використання ресурсів домогосподарств здійснює політика держави і місцевих органів влади щодо сплати податків, зборів та надання пільг і виплати допомог з відповідних фондів грошових коштів. Внутрішній вплив на використання ресурсів домогосподарств здійснюють пріоритети членів сім'ї у цей період часу.

3. Фінансове планування та бюджет домогосподарства.

Процес планування всіх аспектів особистих або сімейних фінансів для досягнення фінансових цілей називають **фінансовим плануванням**. Його результатом є фінансовий план, що містить перелік дій людини або сім'ї для заробляння та витрачання грошей, користування різноманітними фінансовими послугами тощо. Він деталізує, у який спосіб накопичити гроші, забезпечити зростання чистих активів, убезпечити членів сім'ї в разі непередбачуваних або надзвичайних ситуацій. Фінансовий план є відображенням фінансового

майбутнього людини та маршрутним листом до всіх, навіть дуже віддалених у часі, фінансових цілей. Недбале ставлення до фінансового планування може поставити під загрозу досягнення цілей, а за особливо несприятливих умов – призвести до серйозних фінансових проблем й ускладнення фінансової ситуації. Саме тому під час складання фінансового плану слід детально опрацювати наявну інформацію, отриману з різних джерел (Інтернет, періодичні видання, навчальна література), а за потреби – звернутися по консультацію до фінансового консультанта (радника).

Добре продуманий фінансовий план на додаток до чітко сформульованих фінансових цілей має містити декілька важливих складових.

Складання особистого (сімейного) бюджету. Якщо оцінка поточних надходжень і видатків на етапі постановки фінансових цілей була першим «знімком», то досягнення фінансової цілі вимагатиме цілої «фотосесії». Що віддаленішою є ціль, то тривалішою буде «фотосесія». Бюджет дає можливість управляти надходженнями, видатками, запозиченнями, заощадженнями й інвестиціями. Складання бюджету є надзвичайно корисним інструментом самоконтролю для обмеження необов’язкових видатків і заощадження коштів на щось насправді потрібне й корисне.

Управління грошовими потоками (управління ліквідністю). Особистий (сімейний) бюджет допоможе відповісти на запитання, скільки грошей людина заробляє, витрачає, спрямовує на заощадження, інвестиції чи на погашення боргів (тобто, якими є її грошові потоки). Але бувають ситуації, коли, спланувавши місячний бюджет, у якому надходження сім’ї більші за видатки, сім’я не може зробити термінову покупку через брак грошей. Такі ситуації трапляються, наприклад, коли роботодавець затримує виплату зарплати, або з підприємцем вчасно не розрахувалися клієнти. Заплановані надходження будуть отримані пізніше, а для фінансування видатків, які потрібно здійснити вже сьогодні, не вистачає готівки або коштів на поточному рахунку, та й депозит можна буде забрати лише через декілька місяців. Таким ситуаціям має запобігати управління грошовими потоками та наявними (тимчасово вільними) коштами. Воно допоможе спрогнозувати, коли знадобляться гроші. Це дасть змогу визначити, скільки саме грошей або інших ліквідних активів треба мати під рукою, а скільки – спрямувати в довгострокові заощадження чи інвестувати. Управління грошовими потоками також може стати в пригоді, коли людина запитує себе, на який строк позичати гроші.

Фінансування значних подій (великих покупок або інших значних видатків). Усі значні події, як-от: придбання автомобіля або родинна поїздка на море, – є фінансовими цілями, що різняться за вартістю та строками досягнення. Для досягнення однієї цілі вдалою буде одна стратегія (наприклад, отримати кредит у банку або взяти автомобіль у фінансовий лізинг); для другої – зовсім

інша (наприклад, відкладати частину місячної зарплати впродовж року на банківський депозит для покупки путівки на море наступного літа); третю можна досягнути за допомогою їх комбінації. Утім, хоч би яка стратегія була обрана, кожне рішення має бути деталізоване в плані дій. Також варто приділити увагу узгодженню різних цілей за важливістю та строками.

Управління зовнішніми ризиками. Людське життя повне несподіванок. На маршруті до своїх цілей людина постійно постає перед зовнішніми обставинами, які впливають або можуть вплинути не лише на фізичне або психологічне здоров'я людини, а й на її фінансовий добробут. Імовірність настання таких обставин називають ризиком, і людина має знати, як поводитися із ризиками і яку стратегію з управління ними обрати. Деяких ризиків можна уникати, стосовно інших – зменшувати їхні можливі наслідки. Наприклад, ризику повної втрати заощаджень можна уникнути, розмістивши депозит не в кредитній спілці, а в банку в межах гарантованої законом суми; ризик звільнення завжди присутній у найманого працівника, але його негативні наслідки можна зменшити, маючи альтернативні надходження, або сформувавши грошову «подушку безпеки». Також людина може скористатися страховими послугами, які дають змогу передати, частково або цілком, можливі ризики іншим особам – страховим компаніям (а точніше, компенсувати втрати від їх настання). Під час фінансового планування важливо визначити, які саме активи мають бути застраховані, на яку суму, від яких негативних обставин, та скільки це коштуватиме; чи потрібно страхування членів сім'ї від непередбачуваних подій, таких як втрата працездатності, захворювання, нещасні випадки тощо.

Управління заощадженнями й інвестиціями. Ті сімейні надходження, що не використовуються негайно для фінансування поточних потреб, можуть бути розміщені на строкові депозити чи інвестовані в певні активи з розрахунку, що такі інвестиції забезпечать у майбутньому додатковий дохід. До таких інвестицій, насамперед, слід віднести придбання цінних паперів або нерухомості. Під час планування заощаджень та інвестицій слід пам'ятати, що володіння деякими активами пов'язане не лише з можливостями отримання доходів, а й із необхідністю сплати податків і здійснення інших видатків (наприклад, сплати комісій за відкриття рахунку в цінних паперах для зберігання придбаних акцій).

Управління пенсійними накопиченнями. Очевидним є бажання людини жити не лише довго, а й у достатньому комфорті та бути незалежною від допомоги з боку держави або близьких. Недержавні пенсійні накопичення покликані дати можливість людині забезпечити достатній рівень особистого достатку, коли її здатність до праці з віком знизиться. Плануючи власну пенсію, людина має визначити, як багато грошей вона хоче накопичити, скільки вона на це готова щорічно витратити та які фінансові або нефінансові інструменти їй

обрати (пенсійний договір із недержавним пенсійним фондом, договір накопичувального страхування життя, банківський депозит із капіталізацією процентів або нерухомість, що здаватиметься в оренду тощо). Слід пам'ятати: що раніше людина починає планувати власну пенсію та управляти пенсійними накопиченнями, то кращі в неї шанси безпечніше та комфортніше почуватися після завершення кар'єри.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10]

Допоміжна: [1, 5, 6, 7, 10]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5, 6,7,8]

ТЕМА 8. ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УСТАНОВ

План

1. Загальна характеристика міжнародних фінансових відносин.
2. Основні засади діяльності міжнародних фінансових інституцій. Їх значення та роль у світовій фінансовій системі.
3. Особливості фінансової системи Європейського Союзу.
4. Глобалізація економічних та фінансових відносин.

Ключові слова: міжнародні фінанси, світовий фінансовий ринок, міжнародний фінансовий ринок, міжнародний валютний ринок, міжнародний ринок банківських кредитів, міжнародний ринок боргових цінних паперів, міжнародний ринок похідних фінансових деривативів, фінанси міжнародних організацій, бюджет ООН, міжнародні фінансові інституції, Міжнародний валютний фонд, група Світового банку, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Міжнародна фінансова асоціація, Банк міжнародних розрахунків.

1. Загальна характеристика міжнародних фінансових відносин.

Виникнення і розвиток міжнародних фінансів зумовлено широким розвитком процесів міжнародної економічної інтеграції, що супроводжуються глобалізацією економічних зв'язків, широкомасштабним переміщенням капіталів, об'єднанням фінансових ресурсів у світовому масштабі.

Функціонуючи в міжнародній сфері, фінанси впливають на економічні інтереси учасників міжнародних зв'язків, опосередковують міжнародний інтеграційний процес, сприяючи його розвитку і поглибленню.

Міжнародні фінанси – це сукупність перерозподільних відносин, що виникають у зв'язку з формуванням і використанням на світовому або міжнародному рівнях фондів фінансових ресурсів. Тобто за допомогою міжнародних фінансів здійснюється міждержавний перерозподіл фінансових ресурсів. Глобальною системою акумулювання вільних фінансових ресурсів та надання їх позичальникам є міжнародний фінансовий ринок.

Міжнародні фінансові відносини являють собою досить складну систему руху грошових потоків. Вони можуть бути згруповані за такими напрямками:

- взаємовідносини між суб'єктами господарювання різних країн;
- взаємовідносини держави з юридичними і фізичними особами інших країн;
- взаємовідносини держави з урядами інших країн та міжнародними фінансовими організаціями;
- взаємовідносини держави і суб'єктів господарювання з міжнародними фінансовими інституціями.

Взаємовідносини між суб'єктами господарювання різних країн складаються в процесі купівлі-продажу товарів. Ці взаємовідносини насамперед відображають фінанси суб'єктів господарювання. Однак, оскільки ці суб'єкти належать до різних країн, то дані взаємовідносини відображають рух грошових потоків між країнами. Забезпечення еквівалентності обміну досягається через установлення реального курсу валют. Відхилення курсу валют від реального співвідношення між валютами веде до міжнародного перерозподілу доходів і фінансових ресурсів.

Взаємовідносини між урядами різних країн виникають у сфері державного кредиту, коли одна країна є позичальником, інша — кредитором. Аналогічний характер мають взаємовідносини з урядом певної країни юридичних і фізичних осіб інших країн. За змістом ці всі відносини належать до державного кредиту, а за напрямом руху коштів — до міжнародних фінансових відносин.

Торговельні взаємовідносини між суб'єктами господарювання різних країн **охоплюють два грошові потоки**: надходження підприємству валютних доходів від експорту товарів і послуг; оплата підприємством товарів та послуг, що імпортуються. **Кредитні взаємовідносини є двосторонніми**: з одного боку — надання позики позичальником кредитору, з іншого — погашення позики і сплата процентів.

У сфері міжнародних фінансів, крім національних суб'єктів держави, підприємств і громадян, виділяються наднаціональні суб'єкти – міжнародні організації і міжнародні фінансові інституції. *Фінанси міжнародних організацій, міжнародних фінансових інституцій та міжнародний фінансовий ринок є складовими міжнародних фінансів.* Розглянемо кожну з цих складових більш

детально. Діяльність міжнародних фінансових організацій пов'язана з виконанням певних функцій, які визначаються їх статутами. Фінансове забезпечення виконання цих функцій здійснюється через фонди грошових коштів, що формуються цими організаціями; Провідними міжнародними організаціями є: Організація Об'єднаних Націй та Європейський Союз.

2. Основні засади діяльності міжнародних фінансових інституцій. Їх значення та роль у світовій фінансовій системі.

Міжнародні фінансові інституції створюються на світовому і регіональному рівнях для сприяння економічному розвитку країн – засновників цих організацій, їх основним завданням є мобілізація коштів і надання допомоги на кредитних засадах для здійснення важливих економічних проектів.

Міжнародні фінансові інституції мають взаємовідносини як з урядами, так і з суб'єктами господарювання окремих країн. *Взаємовідносини з урядами складаються за двома напрямками. Перший відображає* процес формування статутного капіталу за рахунок внесків окремих країн. *Другий характеризує* кредитні взаємовідносини — надання кредитів окремим країнам та їх погашення і сплату процентів. *Взаємовідносини з підприємствами мають двосторонній кредитний характер.* Міжнародні фінансові інституції, здійснюючи фінансове забезпечення певних проектів, надають кредити окремим підприємствам, як правило, на конкурсній основі. *Міжнародні фінанси відображають світові інтеграційні процеси.* Централізація певної частини фінансових ресурсів на світовому рівні забезпечує потреби світового господарства. Саме на ці потреби й спрямована діяльність міжнародних організацій та міжнародних фінансових інституцій. Вони фінансують окремі проекти і програми, керуючись інтересами саме світового господарства загалом, а не окремих країн, якими б важливими вони для цих країн не були.

До світових міжнародних фінансових інституцій належать Міжнародний валютний фонд (МВФ), група Світового банку та Банк міжнародних розрахунків. Регіональні фінансові інституції створюються за континентальною ознакою. До них належать: Європейський банк реконструкції та розвитку; Азіатський банк розвитку; Африканський банк розвитку; Міжамериканський банк розвитку, Лондонський та Паризький клуби кредиторів та ін.

Міжнародний валютний фонд є провідним світовим фінансовим інститутом, який має статус спеціалізованої установи ООН. Він був заснований на міжнародній конференції в Бреттон-Вудсі в 1944р., а почав функціонувати у 1947р. Основними цілями діяльності МВФ є сприяння розвитку міжнародної торгівлі й співробітництва у сфері валютного регулювання та надання кредитів у іноземній валюті для вирівнювання платіжних балансів країн – членів Фонду.

Діяльність МВФ охоплює три основні напрями: кредитування, з метою надання фінансової допомоги країнам, у яких утворилось від'ємне сальдо платіжного балансу; регулювання міжнародних валютних відносин; постійний нагляд за світовою економікою.

Кредитування здійснюється з різними цілями у різних формах та на різних умовах. Воно включає кредитування для потреб вирівнювання платіжного балансу, компенсаційне фінансування та Допомогу найбільш біднішим країнам. Фінансові операції, які є основним напрямом діяльності, МВФ здійснює тільки з офіційними органами країн – членів Фонду.

Виділення кредитів залежить від трьох основних чинників: потреби в ресурсах для вирівнювання платіжного балансу, квоти країни та виконання вимог Фонду. Механізм кредитування полягає в тому, що МВФ продає необхідну країні валюту за її національну валюту. Кошти надходять до центрального банку країни-позичальника і використовуються на формування валютних резервів.

Загалом система кредитування, що використовується МВФ, включає чотири форми: безпосереднє, поетапне, пільгове та спеціальне фінансування.

Безпосереднє фінансування прямо пов'язане з квотою кожної країни і здійснюється в межах її резервної і кредитної часток.

Система *поетапного фінансування* використовується при більш суттєвих і триваліших проблемах з платіжним балансом у країни-позичальника і є наступним етапом її взаємовідносин з МВФ після безпосереднього фінансування.

Механізм пільгового фінансування пов'язаний з наданням на пільгових умовах кредитів країнам, що розвиваються, та найбільш біднішим країнам за умов хронічної кризи платіжного балансу. Вони включають фонд структурної перебудови та розширений фонд структурної перебудови. Позики з цих фондів надаються на дуже вигідних умовах – під 0,5 % річних на термін до 10 років.

Система **спеціального фінансування** використовується в особливих умовах і включає компенсаційне фінансування і фінансування у разі непередбачуваних обставин, фінансування буферних (резервних) запасів, фінансування зі скорочення й обслуговування зовнішнього боргу та фінансування системних трансформацій. Новим механізмом у системі спеціального фінансування є фонд підтримки структурних перетворень, створений для країн, що здійснюють перехід від планової до ринкової економіки. Надання системних трансформаційних позик обумовлюється різким падінням надходжень від експорту та значним і стійким збільшенням вартості імпорту у зв'язку з переходом до світових цін, насамперед на енергоносії.

Другим основним напрямом діяльності МВФ є регулювання валютних взаємовідносин. При цьому МВФ установлює певні валютні обмеження. Так, країни – члени Фонду не можуть без його згоди вводити обмеження за

платежами і переказами з поточних міжнародних операцій, використовувати дискримінаційні валютні засоби, застосовувати систему кількох видів валютних курсів.

Будучи провідною міжнародною фінансовою інституцією, МВФ здійснює постійний нагляд і спостереження за світовою економікою. Він формує значний масив інформації як у цілому по світовій економіці, так і в розрізі окремих країн.

Нагляд за макроекономічною та валютною політикою країн здійснюється насамперед за допомогою консультування. МВФ детально аналізує податкову, грошово-кредитну і валютну політику та стан платіжних балансів країн. На основі аналізу готується доповідь, що подається країні, в якій формулюються певні рекомендації щодо вироблення та коригування економічної, фінансової та валютної політики. Важливою формою нагляду є також публікація та всебічне обговорення доповіді «Світовий економічний огляд». На підставі аналізу наявної інформації розробляються середньострокові економічні прогнози, які дають можливість координувати макроекономічні процеси країн – членів фонду.

Другою за значенням у системі міжнародних фінансових інституцій, є *група Світового банку*, яка включає до свого складу Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР); Міжнародну асоціацію розвитку (МАР), Міжнародну фінансову корпорацію (МФК) та багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ) і спеціалізовану структуру – Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних конфліктів (МЦУІК).

Серцевиною групи є МБРР, який був заснований разом з МВФ у 1945 р. і почав функціонувати в 1946 р. Учасниками банку можуть бути лише країни – члени МВФ. Основною метою діяльності банку є сприяння розвитку економіки країн – членів МБРР через надання довгострокових кредитів та гарантування приватних інвестицій. Спочатку ця діяльність була спрямована на країни, що зазнали втрат унаслідок Другої світової війни. Нині головним напрямом діяльності є країни, що розвиваються. Джерелами ресурсів банку є:

- статутний капітал;
- залучення коштів через випуск облігаційних позик; » резервний фонд.

Статутний капітал сформовано за рахунок внесків країн-членів. Внески здійснюються через підписку на акції в межах установлених квот. Квоти кожної країни визначаються відповідно до її економічного потенціалу. Резервний фонд утворюється за рахунок банку.

Кредитування здійснюється у двох формах – системні позики та інвестиційні кредити.

Системні позики надаються урядам окремих країн під програми макроекономічної стабілізації та інституційні зміни. Кошти не мають цільового призначення і можуть використовуватись урядом на власний розсуд, у тому числі і на фінансування дефіциту бюджету. Отримання позик обумовлюється

виконанням певних вимог. При їх невиконанні надання кредитів може бути призупинено.

Інвестиційні кредити видаються під конкретні інвестиційні проекти. Основними напрямками кредитування є галузі інфраструктури (енергетика, транспорт, зв'язок), а також сільське господарство, охорона здоров'я та освіта. Кредити видаються на термін до 20 років під гарантії урядів. МБРР може виступати також гарантом за аналогічними довгостроковими кредитами комерційних банків. Виділення кредитів обумовлюється наданням інформації про фінансовий стан країни, що позичає кошти, та про об'єкти кредитування. Кредити надаються на основі пайової участі банку у фінансуванні певних об'єктів – до 30 % їх вартості.

Інші організації, що входять до групи Світового банку, спеціалізуються на певних напрямках діяльності.

Так, *Міжнародна асоціація розвитку* надає безпроцентні кредити найбільш бідним країнам світу терміном до 50 років на пільгових умовах – 0,75%.

Міжнародна фінансова корпорація надає кредити високорентабельним приватним підприємствам країн, що розвиваються, причому без гарантії урядів відповідних країн.

Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій проводить страхування іноземних інвестицій у країнах, що розвиваються, на випадок політичних ризиків: від націоналізації, воєн, заворушень, зривів контрактів та ін., чим сприяє розвитку діяльності як інституцій групи Світового банку, так і приватних інвесторів.

Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних конфліктів виконує функції з урегулювання спорів між урядами окремих країн та їх інвесторами.

Банк міжнародних розрахунків є першою в історії міжнародною фінансовою інституцією. Він був створений у 1930 р. Основне завдання банку полягає у налагодженні співробітництва між центральними банками провідних країн світу та здійснення розрахунків між ними. Банк забезпечує також здійснення розрахунків між країнами, що входять до Європейської валютної системи. Він виконує депозитно-кредитні функції, здійснює валютні операції та операції на фондовому ринку.

У Європі в рамках ЄС функціонують Європейський центральний банк, Європейський інвестиційний банк і Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

Європейський центральний банк створений у зв'язку із впровадженням у 1999 р. Єдиної європейської валюти – євро. Він є емісійним центром євро. Загалом його завдання і функції ідентичні функціям центральних банків.

Завданням *Європейського інвестиційного банку*, який був створений у 1958 р., є фінансування проектів, що мають регіональне, галузеве та

загальноєвропейське значення. Кредити надаються терміном від 20 до 25 років. У галузевому плані пріоритетними є такі галузі інфраструктури, як енергетика, транспорт, телекомунікації, а також проекти, що пов'язані з охороною навколишнього природного середовища. Кредити банку видаються на ринкових умовах. Пільги встановлюються лише в тих випадках, коли передбачається їх відшкодування – боніфікація за рахунок бюджету ЄС.

Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), що був створений у 1990р. і відкритий 199Гр., здійснює діяльність у країнах Східної і Центральної Європи, які проводять ринкові реформи. Засновниками банку є країни Європи та провідні країни світу. Україна є членом ЄБРР з 1992 р. Не менше 60 % кредитів ЄБРР має спрямовуватись у приватний сектор економіки і не більше 40 % у державну інфраструктуру. Кредитні ресурси ЄБРР поділяються на звичайні і кошти спеціальних фондів. За рахунок звичайних ресурсів надаються кредити під ефективні і надійні проекти розвитку. Спеціальні фонди призначені для пільгового кредитування низькорентабельних галузей соціальної інфраструктури та для надання технічної допомоги.

Лондонський та Паризький клуби – це об'єднання кредиторів. Лондонський клуб об'єднує 600 великих західних банків-кредиторів. Паризький клуб об'єднує 19 країн, які є головними державами-кредиторами світу.

3. Особливості фінансової системи Європейського Союзу

Фінанси Європейського Союзу є багаторівневою, проте ще не повною мірою ієрархічно впорядкованою, системою, яка водночас характеризується певною органічною цілісністю, взаємопов'язаністю її складових та структурною єдністю її функціональних елементів. За своєю організацією та функціональним призначенням фінанси ЄС значною мірою подібні до державних фінансів. Функціонування ЄС, як і окремої держави, пов'язане з виконанням певних функцій, фінансове забезпечення виконання яких здійснюється через централізований міждержавний фонд грошових коштів країн-членів — Євро бюджет. Проте головним суб'єктом фінансових відносин у цьому випадку є не держава, а багатонаціональне інтеграційне об'єднання, що відповідає якісно іншому рівню організації фінансової системи.

Для того щоб зрозуміти всю складність проблем організації фінансів ЄС та перспектив розвитку цього інтеграційного об'єднання, слід розглянути проблематику розширення Євросоюзу в органічному зв'язку з поглибленням його інтеграційних процесів, які пройшли у своєму розвитку кілька етапів.

Початком процесу інтеграції країн Західної Європи вважається 9 травня 1950 р., коли міністр закордонних справ Франції Р. Шуман запропонував створити спільний ринок вугільної і сталеливарної продукції Франції, ФРН та інших західноєвропейських країн. Ця пропозиція була реалізована в результаті

підписання у 1951 р. Паризького договору про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС), до якого увійшли шість країн: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина і Франція ("європейська шістка").

Згодом на основі досягнутого позитивного досвіду ЄСВС об'єднавчий процес поширився на економіку в цілому. Так, у 1957 р. було підписано Римський договір про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратому). Метою ЄЕС визначалися створення митного союзу, усунення внутрішніх торговельних бар'єрів усередині Співтовариства (забезпечення вільної торгівлі) і врешті — створення спільного ринку. Водночас ідея створення Євратому полягала у налагодженні співпраці у використанні ядерної енергії у мирних цілях. У 1967 р. відбулося злиття виконавчих органів названих трьох співтовариств. У результаті була створена єдина структура інститутів, що забезпечують розвиток європейської інтеграції, основними серед яких були Європейська Комісія, Рада ЄС, Європейський Парламент і Суд Європейських Співтовариств. Практично одночасно у 1968 р. завершується створення митного союзу ЄС.

Отже, у своєму розвитку Європейський Союз пройшов кілька етапів економічної інтеграції:

I. Етап зони вільної торгівлі (1959—1968 рр.).

Для цього періоду економічної інтеграції характерні особливості фінансової політики, що формується у рамках зони вільної торгівлі: відповідно до Римського договору було поступово скасовано митні збори і кількісні обмеження на внутрішню торгівлю, що стало передумовою встановлення єдиного митного тарифу. У міру того як відбувалася лібералізація двосторонньої торгівлі, між країнами-членами формувалися зони вільної торгівлі, причому кожна з них зберігала свій митний тариф щодо третіх країн. З 1962 р. було введено в дію єдину сільськогосподарську політику. У 1965 р. три європейських співтовариства прийняли рішення про злиття своїх виконавчих органів.

II. Етап митного союзу (1968—1976 рр.)

Етап багатонаціональної економічної інтеграції та активного розвитку переваг митного союзу і зовнішньоторговельної політики щодо третіх країн, спочатку в рамках шести країн-засновниць, а згодом — у рамках перманентного розширення ЄС. Держави — члени такого утворення скасовують будь-які митні збори, а також погоджуються узгодити спільний зовнішній тариф стосовно третіх країн. Єдиний митний тариф передбачає не лише спільну митну політику, а й спільну політику у сфері зовнішньої торгівлі. Більше того, свобода руху поширюється на всі товари в межах митного союзу, незалежно від країни-виробника. Отже, скасовується митний контроль на внутрішніх кордонах. У результаті в державах — членах митного союзу обсяг торгівлі збільшився до безпрецедентно високого рівня, зміцнивши фундамент усієї європейської

конструкції.

На основі угоди 1971 р. між ЄС і Європейською асоціацією вільної торгівлі (ГАВТ) кордони внутрішньо інтеграційної зони вільної торгівлі поширюються на сім країн, що були на той час членами ЄАВТ (Австрія, Данія, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія і Велика Британія). З цим етапом пов'язаний початок інтеграції у валютно-фінансовій сфері: у 1972 р. було введено спільне плавання валют окремих країн — членів ЄС у певних межах ("валютна змія").

III. Етап спільного ринку (1977—1984 рр.).

Спільний ринок — етап економічної інтеграції, спрямований згідно з висновком Суду ЄС на скасування всіх торговельних перешкод у межах Співтовариства задля об'єднання національних ринків у єдиний ринок, створюючи таким чином умови, якнайбільше наближені до справжнього внутрішнього ринку.

Таким чином, забезпечення вільного руху робочої сили, послуг і капіталу в межах ЄС, разом з вільним рухом товарів, є чотирма основними свободами спільного ринку.

Вільний рух капіталу та лібералізація платіжних операцій у рамках спільного ринку стали важливою передумовою запровадження у 1979 р. Європейської валютної системи — специфічної організаційно-економічної форми відносин країн ЄС у валютній сфері, спрямованої на стимулювання інтеграційних процесів, зменшення амплітуди коливань курсів національних валют та їх взаємну ув'язку. Стратегічними цілями створення Європейської валютної системи були досягнення валютної стабільності та створення єдиної валюти, яка б оберталася в ЄС, вирівнювання основних економічних показників та уніфікація економічної політики, розроблення та впровадження засобів колективного регулювання валютної сфери, стабілізація економічного становища країн — членів Європейської валютної системи.

IV. Етап єдиного внутрішнього ринку (1985—1992 рр.)

На основі Єдиного європейського акта, а також поданої у червні 1985 р. Європейською Комісією програми створення внутрішнього ринку (відома як "біла книга") країни ЄС приступили до завершення формування єдиного внутрішнього ринку, ліквідовуючи решту бар'єрів на шляху пересування товарів і факторів виробництва. У цей самий період країни ЄС перейшли до реалізації вже не просто узгодженої, а єдиної політики в окремих галузях — енергетиці, транспорті, питаннях соціального і регіонального розвитку.

Завершення формування єдиного внутрішнього ринку сприяло інтенсифікації європейської інтеграції в цілому. Формування єдиного внутрішнього ринку прискорило процес фіскальної гармонізації, ліквідовуючи в такий спосіб фіскальні кордони. Єдиний ринок сформував потребу в посиленні економічного й соціального гуртування, що сприяло поживленню регіональної

та соціальної політики Співтоварства. І, нарешті, одним із найважливіших наслідків є той факт, що консолідація в рамках єдиного внутрішнього ринку стала рушійною силою для Маастрихтських домовленостей, спрямованих на розбудову економічного й валютного, а також політичного союзу.

V. Етап економічного і валютного союзу (з 1993 р.).

Економічний і валютний союз (ЕВС) уособлює високий рівень багатонаціональної інтеграції, який передбачає запровадження спільної монетарної політики та тісної координацію економічної політики держав — членів Союзу. На етапі формування економічного та валютного союзу відбувається зміцнення політичної інтеграції і форсований розвиток валютної інтеграції на основі підписаного на початку 1992 р. Маастрихтського договору про Європейський Союз. Його створення базується як на попередніх досягненнях узгодженої валютної політики, так і на нових ініціативах.

На першому етапі (1990—1993 рр.) в рамках Європейської валютної системи було запроваджено допустимі межі коливань валютних курсів, розпочато реалізацію узгоджувальної валютної політики, що передбачала:

- 1) узгоджену підтримку змін ринкових валютних курсів в обумовлених кількісних межах з допомогою валютного втручання центральних банків;
- 2) забезпечення валютних інтервенцій у ситуації, коли ринковий валютний курс досягає інтервенційної точки (коли Центральний банк зобов'язаний вдатися до інтервенції на валютних ринках, спрямованої на зближення зі встановленими курсовими співвідношеннями).

Окрім цього, було усунуто валютні обмеження — систему законодавчих або адміністративних правил, спрямованих на обмеження операцій з іноземною валютою.

На другому етапі (1994—1998 рр.) створюється Європейський валютний інститут і посилюється координація макроекономічної політики.

На третьому етапі (з 1999 р.) спочатку взаємно фіксуються курси валют, а згодом створюється єдиний Європейський центральний банк, що пов'язано, зокрема, із запровадженням у готівковий обіг спільної європейської валюти — євро. 12 країн-членів беруть участь у третій, заключній, стадії створення економічного та валютного союзу, що почалася 1 січня 1999 р.

Перші етапи поглиблення європейської інтеграції відбувалися на відносно обмеженій території, яка охоплювала лише шість країн. В економічному сенсі ці країни керувалися принципами *політики колективного протекціонізму*, який протягом певного періоду сприяв становленню Європейських Співтовариств як одного з найбільш потужних центрів глобальної економічної системи, перетворенню підприємств цих країн на конкурентоспроможних суб'єктів господарювання, здатних протистояти потужним американським транснаціональним корпораціям.

Прогресуючий процес поглиблення європейської інтеграції, що передбачає досягнення її первісних цілей, створив передумови для територіального розширення Європейських Співтовариств, а згодом — і Європейського Союзу.

Однією з найхарактерніших особливостей функціонування фінансової системи Європейського Союзу є те, що, на відміну від інших міжнародних економічних організацій, *ЄС має самостійний бюджет*, який об'єднує переважну частину спільних фінансових фондів. Бюджет ЄС — основна фінансова база інтеграційних заходів у межах Союзу, проте він ще не перетворився в інструмент повноцінної фінансової політики Євросоюзу і лише частково є важелем наднаціонального регулювання економік країн-учасниць.

По-друге, не менш важливим аспектом, з погляду організації фінансів ЄС, є *синхронізація податкових систем та гармонізація податкової політики країн-учасниць*. Ще Римський договір 1967 р., який став правовою й організаційною основою європейської економічної інтеграції, поставив завдання поступової гармонізації всіх податків, заклавши концептуальні засади міждержавної податкової уніфікації. У цілому синхронізація податкових систем країн ЄС передбачає не лише зближення податкової структури, механізму стягнення, величини основних податкових ставок, а й проведення країнами-учасницями узгодженої податкової політики при вирішенні як кон'юнктурних, так і довгострокових структурних проблем.

По-третє, вироблення механізму реалізації спільної валютної політики і *запровадження єдиної валюти — євро*, яка покликана стати потужним фактором поглиблення фінансової інтеграції шляхом створення єдиного економічного простору, загострили проблему координації економічної політики країн єврозони. Адже у результаті прийняття у 1997 р. Пакту стабільності і зростання уряди країн єврозони позбулися права безпосередньо впливати на економічну кон'юнктуру за допомогою грошово-кредитних інструментів, які тепер є прерогативою Європейського центрального банку — наднаціонального органу ЄС.

По-четверте, поряд із гармонізацією бюджетної, податкової та валютної політики в Європейському Союзі триває активний процес *уніфікації діяльності банківської сфери*, створення єдиного ринку банківських послуг. Зокрема перша (1977 р.) та друга (1993 р.) банківські директиви містять узгоджені правила захисту інтересів вкладників, інвесторів і споживачів фінансових послуг, регулюють проблеми платоспроможності банків, встановлюють співвідношення власних і запозичених активів, ступінь покриття ризику банківських операцій, принципи захисту банківської таємниці, правила фінансової звітності, рекомендації щодо прозорості міжнародних фінансових операцій з метою попередження відмивання "брудних грошей".

По-п'яте, вживаються *заходи щодо полегшення організації операцій з*

мобілізації капіталів на фондових біржах і ринках капіталу, введені й діють єдині правила, які регулюють питання емісії та обігу цінних паперів, у тому числі боргових. Упродовж останніх років ринок цінних паперів ЄС суттєво розширився за рахунок впровадження великої кількості нових видів фінансових зобов'язань. Завдяки цьому, з одного боку, промислові компанії отримали нові можливості одержання кредитів із банківських джерел, з іншого — це зумовило розширення спектра й більшу доступність для клієнтів різного роду фінансових послуг та значне зниження їхніх затрат.

По-шосте, *передача більшої кількості повноважень і прав наднаціональним органам* та поглиблення інтеграції у сфері інституційної надбудови. До керівних органів Європейського Союзу належать: Європейська рада міністрів (Рада ЄС), Європейська Комісія (Комісія ЄС), Європейський парламент і Європейський суд, а також Економічний і соціальний комітет, Комітет регіонів, Рахункова палата, Європейський інвестиційний банк, Європейський центральний банк. Наднаціональні органи приймають закони у межах функцій і повноважень, добровільно переданих їм національними державами, тому закони окремих країн не можуть суперечити законам співтовариства. Отже, з прийняттям Єдиного європейського акта у випадку конфлікту національного права і права співтовариства пріоритет надається останньому.

Отже, фінанси ЄС є досить розгалуженою структурою, характер та тенденції функціонування якої значною мірою визначаються, з одного боку, особливостями організації національних фінансових систем окремих держав-членів, а з іншого — якісно іншим рівнем організації, який відповідає фінансовій системі багатонаціонального інтеграційного об'єднання. Фінанси ЄС можна розглядати у широкому і вузькому розумінні.

Якщо у *вузькому розумінні фінанси ЄС* асоціюються лише з централізацією коштів і фінансових ресурсів на регіональному рівні, то у *широкому розумінні* вони характеризують усю сукупність економічних відносин між країнами — членами ЄС, опосередкованих рухом грошових потоків і формуванням централізованих грошових фондів на рівні інтеграційного об'єднання, а також функціонуванням розгалуженої інституційної структури.

4. Глобалізація економічних та фінансових відносин

Глобалізація передбачає створення однотипних, уніфікованих процедур використання фінансових інструментів та стандартизацію фінансових інститутів по їх застосуванню.

Процес глобалізації фінансових ринків є об'єктивним і обумовлений наступними *причинами*:

1. Відбувається глобалізація виробничого процесу, коли внутрішній

національний ринок втрачає для підприємства своє першочергове значення і ця фірма не орієнтується на власну країну, а займається задоволенням глобальних потреб.

Звичайно, із задоволенням глобального попиту, дістають вирішення фінансові проблеми фірм. Процес глобалізації найбільш послідовно здійснюють транснаціональні корпорації,

2. Іншою причиною глобалізації світового фінансового ринку є необхідність акумуляції фінансових ресурсів для розв'язання глобальних проблем світового розвитку, а саме, боротьби з бідністю, збереження миру та стабільності в регіонах, роззброєння, забезпечення ядерної безпеки, екологічних проблем, забезпечення прав та свобод людей, демографічних проблем, продовольчого забезпечення найбідніших країн тощо.

Щорічні витрати на розв'язання глобальних проблем становлять не менше як 1 трлн дол., тобто 25% валового світового продукту. При розв'язанні цих проблем у майбутньому мають бути створені відносно рівні умови для розвитку людського потенціалу у всіх регіонах світу.

3. Ще одною причиною глобалізації є фінансова, яка пов'язана з прагненням кожного фінансового агента незалежно від країни одержувати аналогічний з іншими прибуток на один і той самий фінансовий актив.

4. Глобалізація також пов'язана з бурхливим розвитком телекомунікаційних зв'язків, а також інтенсифікацією перевезень. Це дозволяє значно звузити простір, наблизити суб'єктів світового ринку. Зараз переказ коштів з однієї країни до іншої може бути здійснений за декілька хвилин.

Фінансова глобалізація має певні **позитивні наслідки**. До них, перед усім, відноситься:

- зниження дефіциту фінансових ресурсів в різних регіонах світу за рахунок мобільності капіталу;
- посилення конкуренції на національних фінансових ринках, що супроводжується як зниженням вартості фінансових послуг, так і процесом зменшення важливості посередницьких структур.

Водночас глобалізація несе певні **негативні наслідки**, перед усім, це:

- зростання нестабільності національних фінансових ринків у зв'язку з тим, що внаслідок лібералізації вони стають відкритими для тіньових грошей, а з іншого боку фінансових криз, які виникають на світовому ринку;
- виникає також все більша залежність реального сектору світової економіки від фінансового ринку. Йдеться про те, що стан національних економік все у більшій мірі залежить від становища національних і світових фінансів;
- в умовах глобалізації національні фінанси все більше залежать від поведінки нерезидентів, які активно діють на національних фінансових ринках;
- відбувається послаблення впливу національних урядів на економіку країн

та посилюється вплив потужних ТНК, міжнародних інституційних інвесторів і міжнародних спекулянтів;

- в інтеграційних об'єднаннях посилюється вплив загальних рішень, загальної фінансової політики, наприклад, як це відбувається в ЄС.

Зазначені явища можуть призводити і призводять до того, що блага фінансової глобалізації в зв'язку з усуненням бар'єрів, будуть розподілятися нерівномірно. Найбільші вигоди отримують високорозвинені країни. Внаслідок країни, що розвиваються, а також постсоціалістичні країни можуть потрапити у жорстку залежність від фінансової системи зокрема США. По цій причині (однополярності) світові фінанси можуть стати надзвичайно вразливими, що простежується у сучасних світових тенденціях.

Рекомендована література:

Базова: [2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10]

Допоміжна: [1, 5, 6, 7, 10]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 5, 6,7,8]

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. №2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. та ін. Фінанси: навч. посіб: експрес курс / за заг. ред. Волохової І. С. Харків: Видавництво «ПромАрт», 2018. 262 с.
3. Вступ до фаху: навч. посіб. / [Ситник Н. С., Дубик В.Я., Круглякова В.В.] ; за заг. ред. Н. С. Ситник.-Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 256 с.
4. Ковернінська Ю. В., Онишко С. В., Паєнтко Т. В. Фінансове посередництво : навч. посіб. Ірпінь : УДФСУ, 2020. 238 с.
5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
6. Про фінансові послуги та фінансові компанії 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>
7. Ситник Н. С., Дубик В. Я., Круглякова В. В. Вступ до фаху: навч. посіб. / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 256 с.
8. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» : затв. наказом М-ва освіти і науки № 729 від 24.05.2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/05/2019-11-05-072-finansi-bankivska-sprava-tastrakhuvannya-bakalavr.pdf>.
9. Фінанси: підручн. / за ред. І. О Лютого. Київ : Ліра-К. 2021. 728 с.
10. Шкварчук Л.О. Вступ до фаху «Фінанси, банківська справа та страхування» : навч. посіб. Львів : Простір-М, 2019. 230 с.

Допоміжна

1. Бондарук Т. Г., Бондарук О. С. Інвестиційна безпека держави: стратегічні цілі та механізм забезпечення. *Статистика України*. 2019. № 2. С. 83-90.
2. Бондарук Т. Г., Луніна І. О. Еволюція теорії та наукова концепція публічних фінансів. *Фінанси України*. 2019. № 8. С. 26-44.
3. Бондарук Т.Г. Фіскальна політика в умовах воєнного стану як фактор економічного розвитку територій. *Ефективна економіка*. 2022. №12. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/872/881>
4. Качула С. В., Лисяк Л. В., Терещенко Т. Є. Фінансова поведінка домогосподарств регіонів України як підґрунтя забезпечення їх стійкості в умовах економічної нестабільності. Науковий погляд: економіка та управління. 2023. № 2 (82). С. 108-115.

5. Лунина І. О., Бондарук Т. Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини : навч. посіб. Київ : ДП «Інформ.–аналіт. агентство», 2019. 304 с.
6. Фінанси підприємств : підручн. / за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Харків : ХНУВС, 2022. 292 с.
7. Фінансовий ринок : підручн.: у 2-х т. / Коваленко Ю. М., Ковернінська Ю. В., Онишко С. В., Кужелєв М. О. та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. Ю. М. Коваленко. Ірпінь : Університет ДФС Ук-раїни, 2018. с. 830
8. Bondaruk T., Medynska T., Nikonenko U., Melnychuk I., Loboda N. Fiscal policy as a guarantee of sustainable development under military conditions. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. 2023 Vol. 18. № 4. Pp. 1097-1102. URL: <https://doi.org/10.18280/ijdsdp.180412> (*Scopus*)
9. Bondaruk T., Momotiuk L., Zaichko I. Budgetary policy of Ukraine in time of challenges and its impact on financial security. *Statistics in transition new series and Statistics of Ukraine. Joint Special Issue: A New Role for Statistics*. 2023. Vol. 23. № 5. Pp. 185-208. URL: https://sit.stat.gov.pl/SiT/OnlineFirst/05_Taisiia%20Bondaruk%20%20sit%2023%205p.pdf (*Scopus*)
10. Bondaruk T. H., Bondaruk I. S. Conceptual foundations of the development of business social responsibility in Ukraine. *Economies' Horizons*. 2020. № 1(12). С. 26–32.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.
2. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Державної податкової служби. URL: <https://tax.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Офіційний сайт Комітету Верховної Ради України з питань бюджету. URL: <http://budget.rada.gov.ua/>.
6. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <http://www.me.gov.ua/>.
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>.
8. Офіційний сайт Рахункової палати. URL: <http://rp.gov.ua/home/>